

კრიზისული მოვლენები იმპერიაში ფაქტიურად III საუკუნეში დაიწყო. მოხდა სიღრმისეული ცვლილებები პოლიტიკურ, ეკონომიკურ თუ კულტურულ ცხოვრებაში. პოლიტიკურმა ანარქიამ, რომელიც გამონეული იყო იმპერატორთა, ხელისუფლების აპარატის ხშირი შეცვლით, გერმანული ტომების, ბარბაროსთა გახშირებული შემოჭრით ქვეყნის ტერიტორიაზე გამოიწვია მთელი იმპერიის დესატილიზაცია.

გარდა პოლიტიკური სიძნელეებისა კრიზისი ყველა სფეროებს შეეხო. რომის ეკონომიკა, რომელიც ისედაც ვითარდებოდა არათანაბრად და პირდაპირ დამოკიდებული იყო სამხედრო ექსპანსიაზე და არმიის სიძლიერეზე, დასუსტდა. იმპერიის დაცემის ძირითადი მიზეზი გახდა არმიის ბრძოლისუნარიანობის დასუსტება, რომელიც დემოგრაფიულადაც შეიცვალა და ლეგიონერის მომზადების და მოტივაციის დონე საგრძნობლად დეცა. დამლუპველი აღმოჩნდა სხვადასხვა მოკავშირე ტომების მეომართა დაქირავება სამხედრო სამსახურში, რომლებიც აღწევდნენ არმიის მმართველ აპარატში და საკუთარი ინტერესების გათვალისწინებით გავლენას ახდენდნენ ამა თუ იმ სამხედრო კამპანიის მსვლელობაზე.

რომის ლეგიონს შერჩა მხოლოდ სახელწოდება, შეეცვალა საქმიანობის სპეციფიკა და დავიდა მილიციისა ან შიდა ჯარის დონემდე. არმიის ძირითადი დამახასიათებელი თვისება დისციპლინა თანდათან გაქრა და სიძლიერე დამყარებული იყო ერთეულების პირად მამაცობასა და პატრიოტიზმზე. ამიტომ ძლიერი ჯარის არსებობა, რაც მოახდენდა ქვეყნის საშინაო ვითარების და იმპერიის საგარეო პოლიტიკური პოზიციების გამყარებას საერთაშორისო

The left map shows the Roman Empire at its greatest extent, with a scale bar for 1000 km and 500 miles. The right map shows the Roman Empire in 68-69 AD, with a legend indicating the reigns of Galba, Otho, Vitellius, and Vespasianus.

ჰათიჯე ერთურქი

ფაშის ციხე ოსმალეთის პერიოდში (1579-1829)

აბსტრაქტი. ფოთი, რომელიც მდებარეობს დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ სამეგრელოში, შავი ზღვის მნიშვნელოვანი სავაჭრო – საპორტო ქალაქია. მას თურქები ფაშის ციხესიმაგრედ მოიხსენიებდნენ. თავისი არსებობის მანძილზე, ბიზანტიის იმპერიიდან მოყოლებული, ის არაერთი იმპერიის თუ ქვეყნის მიერ იყო დაპყრობილი და ხელიდან ხელში გადადიოდა. მე-16 საუკუნის შუა პერიოდიდან ფოთი ოსმალეთის ბატონობის ქვეშ მოექცა. დასავლეთ საქართველოში მყარი სამხედრო ბაზის შექმნის მიზნით, ოსმალებმა 1579 წელს ფოთში ციხე-სიმაგრე ააშენეს. ამ პერიოდიდან მოყოლებული ფოთის ციხე-სიმაგრე ირან-ოსმალეთსა და რუსეთ-ოსმალეთს შორის გამართული ბრძოლებისა და დაპირისპირებების შედეგად არა ერთხელ იქნა შეკეთებული. მანამ, სანამ 1829 წლის ედირნეს ხელშეკრულების თანახმად, ის რუსეთს არ დარჩა.

საკვანძო სიტყვები: ოსმალეთი, საქართველო, რუსეთი, ფოთი.

გეოგრაფიული მდებარეობა: ფაში, რომელიც დღეს ქალაქ ფოთად იწოდება, საქართველოში შავი ზღვის სანაპიროზე, ბათუმსა და ანაკლიას შორის მდებარეობს. იქ, სადაც მდინარე რიონი შავ ზღვაში ჩაედინება. წყაროების თანახმად, აღმოსავლეთ რომის იმპერიის მმართველობის ქვეშ მყოფი ფაშის ციხე-სიმაგრე ინდოეთიდან შავი ზღვისკენ მნიშვნელოვან სავაჭრო გზას წარმოადგენდა. 643-645 წლებში, როდესაც მუსლიმანმა არაბებმა საქართველო დაიპყრეს, ქალაქი მათ ხელში გადავიდა. მე-8 საუკუნის ქართულ წყაროებში ის ფოთის სახელითაა მოხსენიებული. XIV საუკუნეში ქალაქი გენუელების ხელში გადავიდა⁶. ფათიჰ სულთან მეჰმედის მიერ სტამბოლის დაპყრობის შემდგომ, 1461 წლამდე, შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე სრულად ოსმალეთის სახელმწიფო ბატონობდა⁷. ოსმალეთსა და ირანს შორის გამართული ომების შემდგომ, 1555 წლის 29 მაისს, ხელი მოეწერა ამასიის ზავს, რომლის თანახმადაც, აღმოსავლეთ საქართველო ირანის მმართველობაში გადავიდა, დასავლეთ საქართვე-

⁶ Mustafa Aydın, Faş, İslam Ansiklopedisi, s. 443-445.

⁷ Fahrettin Kırzioğlu, Osmanlıların Kafkas Ellerinin Fethi (1451-1590), Ankara 1976, s. 7-9.

ლო კი ოსმალეთის. ფაში სანჯაყოს სტატუსით ბათუმის სანჯაყოს შემადგენლობაში შევიდა⁸.

ფაშის ციხის მშენებლობა – 1579 წლის 26 ივლისი. ლალა მუსტაფა, რომელიც 1578 წელს ირანში ლაშქრობისთვის მთავარსარდლად დაინიშნა, სტამბოლს აცნობა, რომ შავი ზღვის სანაპიროზე, გურიისა და არჩ-ბაშის მხარეში მდებარე ფაშისა და ბათუმის ციხესიმაგრეები სავალალო, თითქმის განადგურებულ მდგომარეობაშია. თუმცა, მიუხედავად ამისა, მათი შეკეთება შესაძლებელია. 1557 წლის 8 აპრილს მუსტაფა ფაშასადმი გაგზავნილ მითითებაში ნათქვამი იყო, რომ ლალა მუსტაფას აღირბოზის სანჯაყოს მმართველი ფარმაქსიზ მუსტაფა ფლოტთან ერთად გაეგზავნა ფაშში, შემდგომ კი გურიასა და არჩ-ბაშში და მისთვის მოეხსენებინა, თუ რა იყო საჭირო ციხესიმაგრეების შეკეთებისთვის⁹. ამავე პერიოდში შავი ზღვის სანაპიროზე მცხოვრები დონისა და ზაპოროჟიეს კაზაკები წერტილოვან დარტყმებს ახორციელებენ სანაპიროზე განლაგებულ ოსმალეთის მეომრებზე და ანადგურებენ მათ. ამიტომაც გადაწყდა, რომ ხისგან აშენებული ციხე – სიმაგრე ქვით შეეცვალათ¹⁰. მხოლოდ საჭირო ქვის მასალა ადგილზე ვერ იქნა მოძიებული, ამიტომ ფოთის ციხესიმაგრის მშენებლობისთვის ოსმალეთიდან 50 ქვით დატვირთული გემი გაიგზავნა.¹¹ 1584 წლით დათარიღებულ საარქივო დოკუმენტში, რომელიც ბათუმის ბეგლარბეგისთვისაა გაგზავნილი, ნაბრძანებია, რომ გაპარტახებული ციხე ქვისგან უნდა აშენდეს. დოკუმენტში ეს ბრძანება შემდეგი სახითაა წარმოდგენილი: დანგრეული ფოთის ციხის აღდგენის შესახებ ბათუმის ბეგლარბეგს ვუბრძანებ: მომახსენე, რომ ფოთის ციხე, რომელიც ადრე ხისა და თიხისგან იყო აშენებული, ავარიულ მდგომარეობაშია და მისი ქვის მასალით აშენებაა საჭირო. ვბრძანებ, რომ ამ ბრძანების მოსვლის შემდეგ, ზემოთაღნიშნული ციხე სამხედრო ძალების დახმარებით შეძლებისდაგვარად აღადგინო და შეაკეთო (1584 წლის ივლისი)¹².

⁸ Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Arşivi, KK. no. 262, s. 198., Mahir Aydın, Faş Kalesi, Osmanlı Araştırmaları VI, İstanbul 1986, s.68.

⁹ Fahrettin Kırzioğlu, Osmanlıların Kafkas Ellerinin Fethi (1451-1590), Ankara 1976, s.437.

¹⁰ Zaza Tsurtsumia, Osmanlı-Rus İşliklerinde Abhazya (XIX Yüzyıl ve XX. Yüzyılın Başlarında), çev. Erdoğan Şenol, İstanbul 2018, s. 40

¹¹ Fahrettin Kırzioğlu, Osmanlıların Kafkas Ellerinin Fethi (1451-1590), Ankara 1976, s.20.

¹² Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Arşivi, DVNS. MHM.d 53-84/229.

მიუხედავად იმისა, რომ ფაშის ციხე სავალალო მდგომარეობაში და თითქმის ნანგრევებად იყო ქცეული, მისი არსებობა ყოველთვის სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი იყო. ფაშის ციხესიმაგრემ ოსმალეთის სახელმწიფოს მიერ შეკეთებისა და აღდგენის შემდგომ, თავდაპირველად აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის მეკობრეებისთვის წინააღმდეგობის გაწევისა და სახაზინო ქონების შეკრების გამარტივების ხელშეწყობის ფუნქცია იტვირთა. მოგვიანებით კი დასავლეთ საქართველოში შექმნა ციხეთა ერთგვარი ჯაჭვი, რომელიც რუსების წინააღმდეგ ბრძოლაში თავდაცვით ხაზს წარმოადგენდა. 1701 წელს ციხესიმაგრემ ოსმალეთის იმპერიის სამხედრო-საზღვაო ბაზებს შორის დაიკავა ადგილი და 35 საბრძოლო ქვემეხით აღიჭურვა¹³. 1579 წელს ციხესიმაგრე ხელმეორედ იქნა აშენებული. რუსების მიერ ყირიმის დაპყრობისა და ქართველების თავის მხარეზე გადაბირების პირობებში ციხე-სიმაგრე კიდევ უფრო მეტი მნიშვნელობა შეიძინა.

იმასათვის რომ ფაშში გამძლე და სასურველი ციხე-სიმაგრე აშენებულიყო, ოსმალებს ქართული მხარის მხარდაჭერა, კეთილგანწყობა და დახმარება სჭირდებოდათ. ამ მიზნით გურიის, აჩიქ-ბაშისა და აჭარის მმართველებს სხვადასხვა ძვირფასი ქსოვილები და სხვა ტიპის საჩუქრები გაეგზავნათ¹⁴. თავის მხრივ, ქართველმა მთავრებმა და დიდგვაროვნებმა აღუთქვეს ოსმალებს, რომ ისინი ყველაფერს გააკეთებდნენ ციხესიმაგრის მშენებლობის დამთავრებისთვის და მათ დაეხმარებოდნენ. საზღვაო ძალების ადმირალის ქილიჩ ალი ფაშას მიერ ლალა მუსტაფასადმი გაგზავნილ წერილში საუბარია იმაზე, რომ ციხესიმაგრის მშენებლობაში დადიანი და გურიელი ძალიან დაეხმარნენ¹⁵. ფაშის ციხესიმაგრის მშენებლობა საჭირო სამშენებლო მასალებით და მშენებლებისთვის აუცილებელი სურსათ-სანოვავით ტრაპიზონიდან და მისი მიმდებარე რეგიონებიდან მარაგდებოდა. ეს ყველაფერი კი გემებით აღწევდა ფაშის ციხესიმაგრემდე. ფაშის ციხის მშენებლობის უფრო სწრაფად დამთავრებისთვის და ამ საქმის უფრო გამარტივებისთვის გადაწყდა, რომ სამშენებლო მასალები და საბრძოლო მასალების ნაწილი გურიიდან და აჩიქ-ბაშიდან მიეწოდებინათ. 1726 წლის 15 ივლისს ქართველი მთავრებისა და ფაშის ციხის

¹³ Tamaz Beradze, *Moreplavanye i Morskaya Torgovlya v Srednevekovoyi Gruzii*, Tiflis 1989, s.62.

¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Arşivi, No: 5340 s. 705; B.O.A.. MAD. no. 1478 s.75., Mahir Aydın, Faş Kalesi, aynı eser, s.77.

¹⁵ Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi kronolojisi*, c.III, İstanbul 1972

მცველებისადმი გაგზავნილ წერილში მოთხოვნილია, რომ ციხესი-
მაგრის მშენებლობის სრულყოფილად დამთავრებისთვის, რომელიც
სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობისაა, შესაძლებლობის შესაბამისად,
შეთანხმებულად იმუშაონ, რითაც დაეხმარებიან მშენებლობას. ქარ-
თველი მთავრები მიღებული მითითებების შესაბამისად მოქმედებ-
დნენ. მათ ფაშის მცველ მირზა მეჰმედ ფაშასთან დათათბირების შემ-
დეგ, საჭირო მასალები ზამთრის დღეებში ნაწილ ნაწილ მიაწოდეს
მშენებლებს, რითაც აჩვენეს, რომ სახელმწიფოსთან ჰარმონიულ ურ-
თიერთობაში იყვნენ. მოთხოვნების შესაბამისად მოქმედი ქართველი
მთავრები, რომლებიც ოსმალებს ამ მშენებლობის საქმეში ეხმარე-
ბოდნენ, ოსმალებმა კვლავ ქსოვილებით, ხანჯლებით და სხვადასვა
საჩუქრებით დააჯილდოვეს¹⁶. 1724 წელს დაწყებული ციხესიმაგრის
მშენებლობა ექვსი წელი მიმდინარეოდა, რადგანაც ოსმალებს სურ-
დათ, რომ ის რაც შეიძლება გამძლე და უნაკლო გამოსულიყო. თუმცა
არ იქნება სწორი თუ არ აღვნიშნავთ, რომ მშენებლობის ასეთი გახან-
გრძლივება ფაშის სტამბოლიდან შორს მდებარეობა და სამშენებლო
და საბრძოლო მასალების ტრანსპორტირებაში წარმოქმნილი სირ-
თულებების გამოც იყო გამოწვეული. 1762 წელს ფაშის ციხესიმაგრის
ზოგიერთი ნაწილი დაღუპა და შესაკეთებელი შეიქმნა, რაც როგორც
რეგიონში წვიმიანი კლიმატის, ისე უყურადღებობის გამოც იყო გა-
მოწვეული. ამიტომ ციხესიმაგრე 1762-1764 და 1780-1783 წლებში
კვლავ შეკეთდა.

რუსეთის მოქმედებები. რუსეთის მიერ ყირიმის დაპყრობამ კავ-
კასიაში მათი მოქმედებები საკმაოდ გაამარტივა. ამ ვითარებაში ოს-
მალებს სხვა არა დარჩენოდა რა, თუ არა ომი ეწარმოებინა რუსეთ-
თან, რათა რეგიონში რუსეთის წინსვლისთვის წიანალმდგეობა გაე-
წია. თუმცა რუსეთი, რომელსაც შავ ზღვაზე 150 დიდი და პატარა გე-
მი ჰყავდა, ნებისმიერ წამს შეიძლებოდა რომ თავს დასხმოდა ოსმა-
ლეთის სანაპიროებს. ამასთან, თბილისის ხანმა ირაკლიმ რუსეთის
ქვეშევრდომობა მიიღო და რუსეთმაც ანანურის გავლით თბილისსა
და საქართველომდე მისასვლელი გზები ააშენა, რათა თავისი აღ-
ჭურვილობები საჭიროების შემთხვევაში უპრობლემოდ გაეტარები-
ნა. უფრო მეტიც, რუსული ჯარის შენაერთები თბილისამდეც კი მი-

¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Arşivi, MAD. no. 5340, s. 730., B.O.A., MAD., no. 5340, s. 761. , Mahir Aydın, Faş Kalesi, aynı eser, s.87-88.

ვიდნენ. ამის შესახებ ჩილდირის მმართველი სულეიმან ფაშა სტამბოლს წერდა კიდევ. გარემოებების გათვალისწინებით მიღებული იქნა გადაწყვეტილება, რომ საჭიროების შემთხვევაში, ყოველ წუთს საბრძოლო მოქმედებაში მყოფი რუსი მეომრები, რომლებიც თბილისის ხანის განკარგულების ქვეშ იმყოფებოდნენ, ყარსისკენ აიღებდნენ გეზს, აჩიქ-ბაშის მმართველი სოლომონი კი ფაშასა და ანაკლიას დაესხმებოდა თავს. ოსმალეთის იმპერიას არ გააჩნდა შესაბამისი ძალა და მდგომარეობა იმისათვის, რომ რუსეთისთვის ჯეროვანი წინააღმდეგობა გაენია, რომელიც სამხრეთ კავკასიაში თავისი კონტროლის არეალის გაფართოებას ცდილობდა. მიუხედავად იმისა, რომ ოსმალეთის სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკა კავკასიასთან მიმართებაში უკან პლანზე ჰქონდა გადანეული, საზღვრისპირა მმართველების მეშვეობით რუსეთის ქმედებების შესახებ სრულად იყო ინფორმირებული¹⁷. როდესაც ვეზირი ჰალილ ფაშა ფაშის მცველად დაინიშნა, მან აფხაზეთში, ჩერქეზეთში, გურიასა და სხვა რეგიონებში ჯაშუშები გაგზავნა. ჯაშუშებისგან მიღებული ინფორმაციების თანახმად, მდგომარეობა სავალალოდ არ გამოიყურებოდა. თუმცა ჰალილ ფაშა ფიქრობდა, რომ ეს მდგომარეობა დიდხანს ვერ გაგრძელდებოდა. ამიტომ, განვითარებული მოვლენების შესახებ რომ დროულად ყოფილიყო ინფორმირებული, ჰალილ ფაშამ რეგიონებში სხვა, ახალი ჯაშუშები გაგზავნა. ჰალილ ფაშა, რომელიც ახლოდან აკვირდებოდა საქართველოში რუსეთის მოქმედებებს, განაგრძობდა მიმდინარე მოვლენების შესახებ ინფორმაციების შეფროვებას. მოვლენები, რომლებიც საქართველოს საზღვართან ვითარდებოდა, ფაშის ციხესიმაგრესთანაც იყო კავშირში. რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროს (1771წ.) სუხოტინის მეთაურობით ფაშის ციხეზე თავდასხმა განხორცილდა. ამავე პერიოდში სამეგრელოს (ოდში) სამეფოს შემადგენლობაში შემავალი სამურზაყანოს მმართველი ლევან შარვაშიძე, თავისი ჯარისკაცებით, რომლებიც თავისთავად სამეგრელოს არმიის შემადგენლობაში შედიოდნენ, ფოთში ოსმალეთის წინააღმდეგ იბძოდნენ¹⁸. რუსებმა ვერ შეძლეს ფაშის ციხესიმაგრის ხელში ჩაგდება. 1772 წელს რუსები იძულებულნი გახდნენ კავკასია დაეტოვებინათ. რუსეთ-ოს-

¹⁷ Mustafa Budak, "Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kafkasya", *Avrasya Etüdları* 4, Kış 1995, s.111.

¹⁸ Zaza Tsurtsumia, *Osmanlı Rusya İlişkilerinde Abhazya, Yeditepe yayınevi, İstanbul* 2018, s.57.

მალეთის 1768-1773 წლების ომის დამთავრების შემდგომ 1780 წელს სოხუმის და ანაკლიის ციხესიმაგრეები შეკეთდა. ფაშის ციხის შეკეთება-განახლება კი 1783 წელს დამთავრდა¹⁹. ამავდროულად ციხესიმაგრეში მედრესისა და სასამართლოს შენობები აშენდა²⁰. 1787-1792 წლებში რუსეთ-ოსმალეთს შორის გამართული ბრძოლებისას ციხესიმაგრეები სასაზღვრო ზოლს ქმნიდნენ, ამიტომაც იქ ჯარისკაცები იყვნენ განლაგებულნი. ასეთი იყო მაგალითად: ბენდერის, ჰოტიუნისა და ოზის ციხესიმაგრეები. მათ მსგავსად ფაშში, სოლუჯაქში, სოხუმსა და ბათუმში 200000 მეომარი გაიგზავნა. ოსმალეთის სახელმწიფოს მცდელობა, კავკასიაში შექმნილი მდგომარეობა თავის სასარგებლოდ გამოეყენებინა, წარუმატებელი აღმოჩნდა. თურქებმა მხოლოდ მუსლიმან ჩერქეზებსა და აფხაზებზე მოახერხეს თავიანთი გავლენის შენარჩუნება. რუსეთი კი წარმატებით განაგრძობდა თავის ქვეშევრდომობაში სხვა სამეფოების აყვანას. მიუხედავად იმისა, რომ ოსმალეთმა მოახერხა ფაშის, ანაკლიისა და სოხუმის შენარჩუნება, სხვა რეგიონები რუსეთის გავლენის ქვეშ რჩებოდნენ. ირანი შემოფოთებული იყო რუსეთ-საქართველოს დაახლოებით და რუსეთის ირანის ტერიტორიისკენ უფრო და უფრო მიახლოებით, ამიტომ ირანის შაჰი ალა-მაჰმად-ხანი თავს დაესხა საქართველოს (1795წ.) და სასტიკად გაანადგურა. 1783 წლის 14 აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს შორის დადებული ხელშეკრულების თანახმად, რომელიც რუსეთის მხრიდან საქართველოზე დახმარების განცხადებით ითვალისწინებდა, რუსეთის მეფე პავლე I-მა საქართველო რუსეთის გუბერნიად გამოაცხადა²¹. ამას წინ უსწრებდა საქართველოს მიერ რუსეთის დედოფლისთვის ქვეშევრდომობაზე თანხმობის მიცემა, რაზედაც შემდგომში უარის თქმა შეუძლებელი იყო. რუსეთის მეფე ალექსანდრე I -ს კავკასიაში უფრო ღრმად შემოსვლა და მასზე კონტროლის დამყარება ჰქონდა მიზნად დასახული. ამიტომ მან რეგიონში არსებული სამთავროების უფრო ახლოდან გაცნობა დაიწყო. შედეგად, 1803 წელს სამეგრელოს მთავარ პრინც დადიანთან შეთანხმება გააფორმა, რითაც სამთავროს მართვაზე უფლებამოსილება მოიპოვა. 1806-1812 წლებში გრძელდებოდა ბრძოლა ფაშსა და მის მიმდებარედ არსებულ ტერიტორიებზე გავლენის მოსაპოვებლად. რის გამოც ეს რეგიონი ბევრი პერიპეტიისა

¹⁹ Mahir Aydın, Faş, İslam Ansiklopedisi, s. 443-445.

²⁰ Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Arşivi, H.H., no:340.

²¹ Mirza Bala, "Gürcistan", IA. IV C. s. 841-842.

და ინციდენტის მოწმე შეიქმნა. რუსებმა ამასობაში ანაკლია და ქემ-ჰალი აიღეს (1807წ.) და ფაშის დასაპყრობად გააგრძელეს მოქმედებები. როგორც კი ეს ამბავი ქართულმა სამთავროებმა შეიტყვეს, რუსებს დასახმარებლად ჯარი, სამხედრო აღჭურვილობა და ქვემეხები გაუგზავნეს²². პირველი შეტევა ციხესიმაგრეზე 1809 წლის მაისში განხორციელდა, თუმცა უშედეგოდ. მეორე თავდასხმა რუსებმა 14 ნოემბერს გაიმეორეს. მიუხედავად იმისა, რომ გურიის მმართველს, შერიფ მეჰმედს, პირობა ჰქონდა დადებული, რომ რუსებს ფაშის ციხეში არ შეუშვებდა, არასაკმარისი სამხედრო ძალის, აღმოსავლეთის მთავარი მთავარსარდლობის მეთაურის ფერჰად ფაშას წარუმატებლობისა და სარდლებს შორის არსებული კონფლიქტის შედეგად (1809 წ.) ფაშის ციხესიმაგრე რუსების ხელში გადავიდა²³. რუსეთ-ოსმალეთს შორის გამართული ხანგრძლივი ბრძოლების შედეგად, 1812 წლის 16 მაისს დაიდო ბუქარესტის ხელშეკრულება, რომლის თანახმადაც ბრძოლების შედეგად დათმობილი ფაში, კემჰალი ისევ ოსმალეთის მმართველობაში დაბრუნდა²⁴.

სამი წლის განმავლობაში თავიანთ მმართველობაში მყოფი ფაშის ციხე რუსებმა დატოვეს. სახელმწიფო მოხელემ, გადასახადების ამკრეფმა ჯანიქიდან, სეიდ სულეიმან ფაშამ, ეგვიპტელი წარმოშობის მამასახლისი ალი ალა ფაშის რეგიონში გაგზავნა (1812 წ.), რათა ციხესიმაგრის მდგომარეობის შესახებ რეალური ინფორმაცია ჰქონოდა. ალი ალადან მიღებული ინფორმაციით, ციხესიმაგრე შეკეთებას საჭიროებდა. გარდა ამისა, ციხესიმაგრეში ადრე გაგზავნილი საკმარაოდენობის თოფისწამლისა და ტყვიისაგან მხოლოდ 5-6 კასრი თოფისწამალი იყო დარჩენილი. ამ ინფორმაციის მიღების შემდეგ ფაშის მცველს, განსვენებული მუსტაფა ფაშას შეიღს, მაჰმუდ ფაშას ციხესიმაგრის შეკეთება ებრძანა. ციხის შეკეთება 1814 წლამდე გაგრძელდა.²⁵ როგორც წყაროებიდანაა ცნობილი, ფაშის ციხესიმაგრეს ბოლო სარემონტო სამუშაოები 1819-1821 წლებში ჩაუტარდა. 1828-1829 წლებში მიმდინარე რუსეთ-ოსმალეთის ომის პერიოდში ციხე ცამეტი

²² Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Arşivi, H.H. no. 4044.

²³ Ahmet Cevdet Paşa. Tarih-i Cevdet, C. IX, s. 146-147.

²⁴ Cemal Gökçe, Kafkasya ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, İstanbul 1979, s.202., Н.С. Киняпина, Блиев М.М., Дергеев В.В. Кавказ и Средняя Азия во внешней политике России (вторая половина XVIII -80-ые годы XIX в.). М.,1984. 328 с., s. 121.

²⁵ Mahir Aydın, Faş Kalesi, s. 114.

დღე ალყაში იყო მოქცეული. 1828 წლის 26 ივნისს ბათუმის მმართველმა ასლან ბეიმ ციხესიმაგრის მმართველობა რუსებს გადასცა. ამდენი ბრძოლების შედეგად ციხე საკმაოდ დაზიანებული იყო. ამგვარად, ფაშაში რუსეთის მმართველობა დაიწყო. ციხესიმაგრე ქუთაისის გუბერნიასთან დაკავშირებით ქვეითი ქვედანაყოფების გარნიზონად იქნა გამოყენებული. რუსებმა ციხესიმაგრის მეშვეობით პირდაპირი საზღვაო გზით ყირიმისა და აზოვის ზღვის ამიერკავკასიასთან დაკავშირება უზრუნველყვეს. რუსეთსა და ოსმალეთს შორის დადებული 1829 წლის 14 სექტემბრის ედირნეს ხელშეკრულების მეოთხე მუხლის თანახმად: „რუსეთის მფლობელობაში გადადის საქართველო, იმერეთისა და გურიის მხარეში არსებული ტერიტორიები, შავი ზღვის სანაპირო სრულად მდინარე ყუბანის ყელიდან წმინდა ნიკოლოზის ნავისადგომამდე“²⁶. ედირნეს ხელშეკრულებით ფაშის ციხესიმაგრე რუსეთს დარჩა, უკან არ დაბრუნების პირობით²⁷.

ოსმალეთმა ვერ შეძლო ხელი შეეშალა რუსეთისთვის, რომ ხელში ჩაეგდო ფაშის ციხესიმაგრე. ამიტომ ცდილობდა, რომ სხვა მიმართულებით გაძლიერებულიყო რეგიონში. მაჰმადიანურ მოსახლეობასთან არსებული კავშირის შენარჩუნების მიზნით, რუსეთმა რეგიონში საკონსულო გახსნა, რომლის მიზანი როგორც მუსლიმანი მოსახლეობის დაცვა, ისე ფაშიდან არაბეთში, მექაში, სალოცავად წამსვლელებისთვის («Hacc Mevsimi» ზილჰიჯის თვეში მუსლიმანთა მექაში სალოცავად წასვლის თვე) დახმარების განევა წარმოადგენდა²⁸.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

წყაროები

1. T.C cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi. İH. nr. 18034.
2. T.C cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi.. MAD. nr. 5340, s. 730.
3. T.C cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi., MAD., nr. 5340, s. 761.
4. T.C cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi.. MAD. nr. 5340 s. 705.

²⁶ M.Sadık Bilge, Osmanlı Devleti ve Kafkasya, İstanbul 2005, s.193.

²⁷ Naci Çakın, Osmanlı- Rus Harbi(1828-1829), Ankara 1978, s.149.

²⁸ Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Arşivi, İH. no. 18034, Mahir Aydın, Faş Kalesi, s. 124.

5. T.C cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi... MAD. nr. 1478 s.75.
 6. T.C cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi., KK. nr. 262, s. 198.
 7. T.C cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi. H.H. no: 4044.
 8. T.C cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi., H.H., no:340.
 9. T.C cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi., DVNS. MHM.d 53-84/229.
- Ahmet Cevdet Paşa. Tarih-i Cevdet, C. IX, İstanbul 1309.

ლიტერატურა

1. Aydın, Mahir, Faş Kalesi, Osmanlı Araştırmaları VI, İstanbul 1986, s. 67-138.
2. Aydın, Mustafa, Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar, gökkubbe Yayınları, İstanbul 2005.
3. Aydın, Mustafa, Faş, İslam Ansiklopedisi, s. 443-445.
4. Bala Mirza, "Gürcistan", IA , IV. C., s. 841-842 .
5. Beradze Tamaz, Moreplavanye i Morskaya Torgovlya v Srednevekovoii Gruzii, Tiflis 1989.
6. Bilge M., Sadık, Osmanlı Devleti ve Kafkasya, İstanbul, 2005.
7. Budak M., Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kafkasya, Avrasya Etüdleri, Cilt 1, Sayı 4, Kış 1995, s. 101-128.
8. Çakın, Naci, Osmanlı-Rus Harbi(1828-1829), genelkurmay basımevi, Ankara 1978.
9. Gökçe, Cemal, Kafkasya ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, İstanbul 1979.
10. Karamanlı, Hüsametdin, M., Gürcistan (Tarihi), DİA., s. 314-316.
11. Kırzioğlu, Fahrettin, Osmanlıların Kafkas Ellerinin Fethi (1451-1590), Ankara 1976.
12. Tsurtsumia, Zaza, Osmanlı-Rus İlişkilerinde Abhazya (XIX Yüzyıl ve XX. Yüzyılın Başlarında), çev. Erdoğan Şenol, İstanbul 2018.
13. Киняпина Н.С., Блиев М.М., Дергеев В.В. Кавказ и Средняя Азия во внешней политике России (вторая половина XVIII -80-ые годы XIX в.). М.,1984. 328 с.

**რუსეთის გაყინული კონფლიქტების პოლიტიკა,
როგორც საქართველოზე გავლენის
შენარჩუნების ინსტრუმენტი**

აბსტრაქტი. მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში გაყინული ეთნიკური თუ ტერიტორიული კონფლიქტების ხელოვნურად ინიცირება, შექმნა და შენარჩუნება ზესახელმწიფოების მხრიდან გეოპოლიტიკური გადმოსახედიდან გავრცელებულ პრაქტიკას წარმოადგენს. აღნიშნული სახელმწიფოები წარმატებით იყენებენ დროში გაწელილ მოუგვარებელ კონფლიქტებს, როგორც შედარებით სუსტ სახელმწიფოებზე გავლენის შენარჩუნების მექანიზმს. საქართველოს წინააღმდეგ რუსეთი წარმატებით იყენებს გაყინული კონფლიქტების პოლიტიკას რათა შეინარჩუნოს დომინანტის პოზიცია კავკასიის რეგიონში, მიაღწიოს საქართველოს ეკონომიკურ დასუსტებას, შეაფერხოს საქართველოზე გამავალი დიდი სტრატეგიული ენერგო და სატრანზიტო პროექტები, და ასევე მაქსიმალურად შეუშალოს ხელი საქართველოს NATO-ში ინტეგრაციის წარმატებულ პროცესს.

საკვანძო სიტყვები: მსოფლიო, ტერიტორია, ეთნიკური კონფლიქტები, ზესახელმწიფოები

თანამედროვე მსოფლიოში ტერიტორიული თუ ეთნიკური კონფლიქტები ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს გამოწვევას წარმოადგენს. კონფლიქტების არსებობა პრობლემებს ქმნის არა მხოლოდ იმ სახელმწიფოების ფუნქციონირებისთვის, რომლებშიც ეს კონფლიქტები მიმდინარეობს, არამედ ხშირ შემთხვევაში მთელი რეგიონისთვის. ტერიტორიული და ეთნიკური კონფლიქტები განსაკუთრებით რთულად გადასატანია განვითარებადი ქვეყნებისთვის, ვინაიდან აღნიშნული არასტაბილური სიტუაცია ისედაც ახლად ჩამოყალიბებულ სახელმწიფოებრივ ინსტიტუტებს მრავალმხრივი მიმართულებით უქმნის პრობლემებს. მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში ტერიტორიული, თუ ეთნიკური კონფლიქტების ხელოვნურად შექმნა ზესახელმწიფოების მხრიდან გავრცელებულ პრაქტიკას წარმოადგენს. აღნიშნული სახელმწიფოები წარმატებით იყენებენ დროში გაწელილ მოუგვარებელ კონფლიქტებს, რო-

გორც სუსტ სახელმწიფოებზე გავლენის ჩენარჩუნების მექანიზმს. ზესახელმწიფოების მხრიდან მოუგვარებელი კონფლიქტების ინიცირება, მიმდინარე კონფლიქტების მხარდაჭერა და ხშირ შემთხვევებში ამ პროცესებში ღია და პირდაპირი ჩარევა კარგად ცნობილი პრაქტიკას მიეკუთვნება მსოფლიოს გეოპოლიტიკური გადმოსახედიდან.

რუსეთი, როგორც საერთაშორისო პოლიტიკის ერთ-ერთი უმსხვილესი მოთამაშე წარმატებით იყენებს გაყინული კონფლიქტების სტრატეგიას მეზობელ ქვეყნებზე გავლენის შენარჩუნების მიზნით. მიმდინარე ეტაპზე რუსეთის ინტერესს წარმოადგენს შეინარჩუნოს სუპერსახელმწიფოს სტატუსი და არ დათმოს პოზიციები რეგიონული ჰეგემონობის შესანარჩუნებლად. „ატლანტიკური საბჭოს“ მკვლევარი აგნია გრიგასი, „გაყინული კონფლიქტების“ საერთო ქოლგის ქვეშ ე.წ. სამხრეთ ოსეთს, აფხაზეთს, დნესტრისპირეთს მთიან ყარაბაღს და ყირიმს აერთიანებს (ამერიკის ხმა, 2007). ყოველი აღნიშნული კონფლიქტის ფესვები არც თუ ისე შორი წარსულიდან მოდის. თიოეული მათგანი რუსეთის შენელებული მოქმედების ნაღმს წარმოადგენს, რომლებსაც რუსეთი ძლიან კაგად იყენებს საჭირო დროსა და ადგილას.

მოსკოვი ძალიან კაგად იყენებს გაყინული კონფლიქტების პოლიტიკას საქართველოსთან მომართებაშიც. საქართველო უნიკალური სტრატეგიული ადგილმდებარეობიდან გამომდინარე საუკუნეებია რუსეთისთვის განსაკუთრებული ყურადღების საგანს წარმოადგენს. რუსეთის მხრიდან საქართველოს მისამართით 2008 წლის შეიარაღებული აგრესიისა და გაყინული კონფლიქტების მხარდაჭერის ძირითად სტრატეგიულ მიზნებს წარმოადგენს საქართველოში მუდმივი არასტაბილური გარემოს შექმნა და შენარჩუნება, ქვეყნის ევრო-ატლანტიკური კურსის ცვლილება და სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი ენერგო და სატრანზიტო პროექტების დაბლოკვა. აღნიშნული მიზნები პირდაპირ კავშირშია საქართველოს ეკონომიკური წინსვლის და ქვეყნის წარმატებულ ენერგო და ტრანზიტულ დერეფნად გადაქცევის შესაძლებლობების ბლოკირებასთან. ხოლო ზემოაღნიშნული მიზნები საერთო ჯამში ემსახურება კავკასიის რეგიონში რუსეთის, როგორც დომინანტი სახელმწიფოს გავლენის შენარჩუნებასა და განმტკიცებასთან.

ჩემი სტატიის მთავარ მიზანს წარმოადგენს სხვადასხვა წყაროებზე დაყრდნობით, ზემოაღნიშნულ თემასთან დაკავშირებული

მსჯელობის, ფაქტების, საერაშორისო დონის ექსპერტებისა და პოლიტიკოსების ხედვებისა და პოზიციების საზოგადოების ფართო სპექტრისთვის წარმოჩენა, რომელიც ასევე საინტერესო იქნება ამ თემაზე მომუშავე მკვლევარებისთვის.

რუსეთის გაყინული კონფლიქტების პოლიტიკის სტრატეგიული მიზნები საქართველოსთან მიიმართებაში.

მუდმივი არასტაბილური გარემოს შექმნა და შენარჩუნება. მას შემდეგ რაც საქართველომ დამოუკიდებლობა მოიპოვა საბჭოთა კავშირისგან, რუსეთის ერთ-ერთ ძირითად საზრუნავად გადაიქცა საქართველოს არასტაბილურ სახელმწიფოდ გადაქცევა, ქვეყნის ყოველმხრივი დასუსტება ეკონომიკური, სამხედრო და პოლიტიკური მიმართულებით და მისი განვითარების კურსის დასავლეთიდან ჩრდილოეთისკენ შეცვლა. რუსეთმა აღნიშნული მიზნების მისაღწევად ყველაზე კარგად გამოიყენა საქართველოს ავტონომიურ რესპუბლიკებში ნაციონალისტური და სეპარატისტული ძალების მობილიზება და თავისი მიზნების მისაღწევით მათით მანიპულირება. სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა დოქტორი ნინო ოხანაშვილი თავის თეზისში „ეთნოპოლიტიკური კონფლიქტების გამომწვევი მიზეზების თეორიული ანალიზი (სამხრეთ კავკასიის შემთხვევა)“ აღნიშნავს, რომ კრემლის პირდაპირი მიზანი იყო საქართველოს რეგიონში დაძაბული და ფექებადსაშიში სიტუაციის შექმნა პრინციპით „დაყავი და იბატონე“. მისი მოსაზრებით, „სამხრეთ კავკასიის რეგიონში მტრული ბანაკების არსებობა მუდმივი დაძაბულობის წყაროს წარმოქმნის, რაც საშუალებას აძლევს რუსეთს არასტაბილური ვითარება თავის სასარგებლოდ გამოიყენოს და რეგიონში გავლენა და კონტროლის მექანიზმები შეინარჩუნოს“ (ოხანაშვილი, 2018).

მას შემდეგ რაც საქართველოს სუვერენულად არჩეულმა ხელისუფლებამ 1991 წლის 15 სექტემბერს საქართველოში დისლოცირებულ საბჭოთა კავშირის ქვედანაყოფებს ოკუპანტის სტატუსი მიანიჭა (უზენესი საბჭოს დადგენილება, 1991) და იგივე წლის 21 დეკემბერს უარი თქვა დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის წევრობაზე, რუსეთმა გადაწყვიტა საქართველოს დასჯა ერთის მხრივ ორ ავტონომიურ რეგიონში შეიარაღებული კონფლიქტების ინიცირებით, ხოლო მეორეს მხრივ კანონიერი ხელისუფლების წინააღმდეგ კრიმინალური ბანდების მხარდაჭერითა და სამოქალაქო ომის გაჩაღებით. რუსეთმა მაქსიმალურად ეფექ-

ტურად გამოიყენა 1992-1993 აფხაზეთისა და სამაჩაბლოს კონფლიქტების გაღვივება მისი კლანჭებიდან ახლად განთავისუფლებულ და დამოუკიდებლობა მოპოვებული საქართველოს წინააღმდეგ. აღნიშნული კონფლიქტების შედეგად საქართველომ მიიღო 300, 000-მდე დევნილი საკუთარ სახელმწიფოში, განადგურდა და ფაქტობრივად ჩამოშალა საქართველოს ეკონომიკა და სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტები.

რუსეთმა სეპარატისტული რეჟიმების ღია სამხედრო მხარდაჭერით და ქართული მხარის არაერთგზის მოღპარაკების მაგიდასთან მოტყუებით შეძლო ის რომ მოუშუშებელი ირად ექცია აღნიშნული ტერიტორიები წლების განმავლობაში ქართული სახელმწიფოსთვის. აღნიშნული კონფლიქტები რეგიონულ კონფლიქტებთან ტანდემში 1990-იანი წლებიდან მოყოლებული წარმოადგენს არა მარტო საქართველოსთვის არამედ მთელი კავკასიის რეგიონისთვის სტაბილური ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების ძლიერ შემაკავებელ ფაქტორს. ძალიან საინტერესოა პროფესორი ტარიელ ფუტყარაძის შეფასება, სადაც იგი აღნიშნავს თავის სტატიაში, რომ „რუსეთ-საქართველოს ომის რამდენიმე ასპექტისა და არსებული კრიზისიდან გამოსავლის გზებისათვის“, რომ „სისხლიანი და საქართველოს მოსახლეობის გამანადგურებელი პუტჩით, საქართველოს კანონიერი ხელისუფლების ბოლო სამყოფელის – სამეგრელოს – საგანგებო დასჯით, აფხაზეთსა და ცხინვალის მხარეში განხორციელებული ქართველთა გენოციდითა და საქართველოს მხარდამჭერ აფხაზთა თუ ოსთა გამოძევებით რუსეთმა სრულად აღადგინა გეოპოლიტიკური კონტროლი ამიერკავკასიაზე“ (ტ. ფუტყარაძე, 2009).

2003 წლის ვარდების რევოლუციამ და საქართველოს ხელისუფლებაში პროდასავლური დემოკრატიული ძალების მოსვლამ გარკვეულწილად შეამცირა რუსეთის გავლენის სფერო საქართველოსთან მიმართებაში. საქართველოში მიმდინარე დემოკრატიული რეფორმების განხორციელებამ, ქვეყნის სწრაფმა ეკონომიკურმა აღმავლობამ, შეიარაღებული ძალების მოდერნიზაციამ და განვითარებამ, საქართველოს ტერიტორიების გავლით სტრატეგიული ენერგოპროექტების განხორციელებამ და ევროატლანტიკური ინტეგრაციისკენ სწრაფმა და მიზანმიმართულმა სწრაფვამ გადამწყვეტი როლი შეასრულა რუსეთის მიერ საქართველოს წინააღმდეგ 2008 წლის ღია სამხედრო აგრესიის განხორციელებაში და რუსეთი მხრიდან გაყინული კონფლიქტების აგრე-

სიული პოლიტიკის ამოქმედებაში.

საქართველოში რუსეთის მიერ აღნიშნული კონფლიქტებით მანიპულირების თვალსაჩინო მაგალითებს წარმოადგენს აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური რესპუბლიკების დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად აღიარება, ამ ტერიტორიებიდან ქართველების ეთნიკური წმენდა და გამოძევება, ქართული ტერიტორიების მცოცავი ოკუპაცია და საქართველოს ტერიტორიაზე სამხედრო ბაზების მშენებლობა. აღნიშნული პოლიტიკის ძირითადი მიზანებს წარმოადგენს საქართველოში არასტაბილური და ფეთქებადსაშისი გარემოს შექმნა, რათა ხელი შეუშალოს საქართველოს ეკონომიკური განვითარებისა და წარმატებულ დემოკრატიულ ქვეყნად ჩამოყალიბების პროცესს. რუსეთის მხრიდან გაყინული კონფლიქტებით საქართველოზე ზემოქმედების ჭრილში 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომის მნიშვნელოვან მიზეზებად შეიძლება გამოიყოს ერთის მხრივ, საქართველოს მიერ სტრატეგიული დონის ენერგეტიკულ და სატრანზიტო დერეფნების პროექტებში ჩართულობა და მეორეს მხრივ, ქვეყნის ევრო-ატლანტიკური სტრუქტურებისკენ აღებული მტკიცე და შეუქცევადი კურსი.

საქართველოს გავლით დაანონსებული სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი ენერგო და სატრანსპორტო კოპროექტების ბლოკირება. რუსეთის მხრიდან საქართველოზე გაყინული კონფლიქტებით ზემოქმედების პოლიტიკის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მიზანს წარმოადგენს საქართველოზე გამავალი ენერგეტიკული და სატრანსპორტო კორიდორების შეზღუდვა და კონტროლილი. 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტის ერთ-ერთ ძირითა მიზეზად განიხილება დაანონსებული სტრატეგიული ენერგეტიკული პროექტები, რომლებიც მიზნად ისახავდა ტრანსკასპიური ენერგორესურსების საქართველოსა და თურქეთის გავლით ევროპისთვის მიწოდებას. აღნიშნული სახის პროექტები 1995 წლიდან საქართველოს მიერ ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარე პრიორიტეტულ მიმართულებად არის გამოცხადებული, რომელიც პირდაპირ ეკონომიკურ საფრთხედ აღიქმება რუსეთის მხრიდან, ეწინააღმდეგება მის სტრატეგიულ ინტერესებს და საფრთხის ქვეშ აყენებს ევროპული ბაზრის რუსული ენერგორესურსებით მომარაგების ჰეგემონობას.

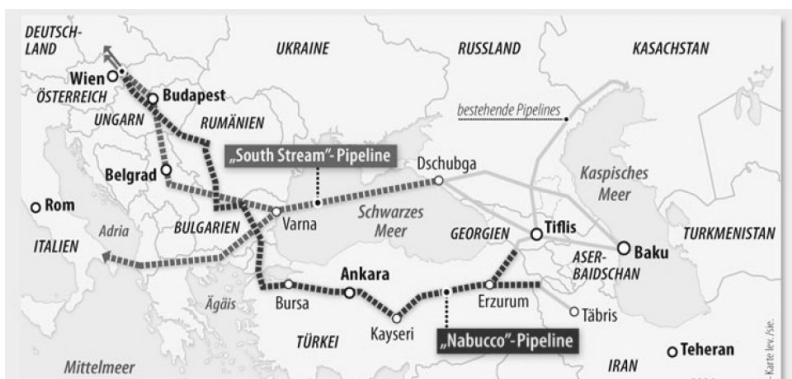
1999 წელს საქართველომ და აზერბაიჯანმა ერთობლივად გახსნეს ბაქო-სუფსის ნავთობსადენი, რომლის გამტარუნარიანობა

წარმოადგენდა 600,000-დან 1,000,000 ბარელ ნავთობს (SOCAR, 2019). 2006-2007 წლებში თურქეთის, აზერბაიჯანის და საქართველოს ერთობლივი მოლაპარაკებების და სამივე ქვეყნის სტრატეგიული ინტერესებიდან გამომდინარე გაიხსნა ორი დიდი პროექტი. საქართველოს ტერიტორიაზე მიმდევრობით გაიარა წლიურად 255,000,000 ბარელის გამტარუნარიანობის რესურსის მქონე ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენმა (BP, 2019) და ასევე წლიური 20, 000,000 კუბური მეტრის გამტარუნარიანობის მქონე ბაქო-თბილისი-ერზურუმის გაზსადენმა (იხილეთ სურათი 1).

სურათი 1. გაზსადენი და ნავთობსადენები საქართველოს ტერიტორიაზე (კლაირე სოარესი, 2008)

2008 წელს, საქართველო მოიაზრებოდა, როგორც „ნაბუქო“-ს პროექტის მონაწილე, რომელიც წარმოადგენდა 1990 იანი წლებიდან ამერიკის შეერთებული შტატების მიერ ინიცირებულ პროექტს, რომელიც მიზნად ისახავდა ტრანსკასპიური გაზის რესურსების ევროპისთვის რუსეთის გვერდის ავლით მიწოდებას. აღნიშნული პროექტი წარმოადგენდა 3,300 კილომეტრის სიგრძის გაზსადენს რომელსაც ექნებოდა წლიურად 31 მილიარდი კუბური მეტრი გაზის გატარების რესურსი (იხილეთ სურათი 2). პროექტში საქართველოს მნიშვნელოვანი როლი ენიჭებოდა რაც პირდაპირი დამატარებელი ფაქტორი შეიძლება გამხდარიყო ქვეყნის ევრო-ატლანტიკური ინტეგრაციის გზაზე.

სურათი 2. ნაბუქოს გაზსადენის პროექტი
(ვონ ანდრეას მიჰმ, 2009)

აღნიშნული პროექტი გაართულა ამერიკის მხრიდან ირანზე და-
წესებულმა სანქციებმა, რომლის საფუძველზეც ირანი აღნიშნულ
პროექტს გამოეთიშა. ირანის წილი გაზის იმპორტი ბაქომ აიღო თა-
ვის თავზე, რითიც აღნიშნულ პროექტში საქართველოს როგორც
სატრანზიტო ქვეყნის როლი ერთიორად გაიზარდა. მაგრამ 2008
წლის რუსეთ-საქართველოს ომი აღმოჩნდა ბოლო წერტილი, რის
საფუძველზეც, მიმდინარე ეტაპზე პროექტის უსაფრთხოების გა-
რანტიბთან დაკავშირებული მაღალი რისკების გამო ზემოაღნიშ-
ნული პროექტიცდაიხურა.

აღნიშნულ პაექრობაში აშკარად რუსეთმა გაიმარჯვა, რომელი
გამარჯვების უფლებაც ევროპის სახელმწიფოების მხრიდან „ნაბუ-
ქო“-ს პროექტის არასაკმარისი პოლიტიკური და ეკონომიკური
მხარდაჭერა აღმოჩნდა. უფრო მეტიც რუსეთმა დაიწყო ევროპის
მომარაგების მიზნით დამატებითი გაზსადენის „ჩრდილოეთის ნაკა-
დი 2“-ის მშენებლობა რომელიც ბალტიის ზღვის გავლით რუსული
უსტ-ლუგიდან გერმანულ გრაიფსვალამდე შენდება. აღნიშნული
პროექტის მიხედვით რუსეთი 55 მილიარდ კუბურ მეტრ გაზს მიან-
ვდის დამატებით ევროპას რაც ამჟამინდელი მონაცემებით ევროპა-
ში რუსული გაზის მთლიანი ექსპორტის მეოთხედზე მეტს წარმოად-
გენს.

საქართველოსთან 2008 წლის შეიარაღებული დაპირისპირებით,
აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური რესპუბლიკების
დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად აღიარებით და საქართველოს

ტერიტორიაზე სამხედრო ბაზების განთავსებით რუსეთმა წერტილი დაუსვა ახლო მომავალში საქართველოს გავლით ევროპის მომარაგებისთვის მოაზრებულ დიდ სტრატეგიულ ენერგო პროექტებს, ხოლო მეორეს მხრივ გახადა ევროპა რუსულ გაზზე უფრო მეტად დამოკიდებული.

რუსეთის სტრატეგიულ ინტერესებს ეწინააღმდეგება საქართველოსთვის უაღრესად მნიშვნელოვანი სტრატეგიული მნიშვნელობის ანაკლიის ღრმანყოფანი პორტის პროექტი. ანაკლიის პორტის პროექტი 2008 წლამდე წარმოადგენდა საქართველოს მთავრობის მხრიდან ერთ-ერთ სტრატეგიულ და პრიორიტეტულ პროექტს. რომლის შეფერხებაც 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომის შედეგად ათეულ წელზე მეტი ხნით გადაიდო. საბედნიეროდ აღნიშნული პროექტის განხორციელება უკვე დაწყებულია, თუმცა გარკვეული შეფერხებებით მაგრამ ეტაპობრივად მიიწევს წინ. ანაკლიის პორტი გახსნიდან 12 წლიან ეტაპობრივი განვითარების პერსპექტივაში 40 მილიონ ტონა ტვირთის გამტარუნარიანობის უზრუნველყოფას გეგმავს და აქვს პერსპექტივა გახდეს ჩინური და შუააზიური ტვირთების ევროპისკენ უახლოესი მარშრუტით გამტარი ჰაბი (ი. დანელია, 2016).

გარდა ამისა აღნიშნული პროექტის განხორციელება პირდაპირ არის დაკავშირებული რეგიონში ამერიკის შეერთებული შტატების სტრატეგიულ ინტერესებთან. ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და თურქეთს შორის დაძაბულობული პოლიტიკური ვითარება კიდევ უფრო მნიშვნელოვანს ხდის საქართველოს როლს რეგიონში. ამერიკას უკვე აქვს პრაქტიკა, როდესაც თურქეთმა უარი განაცხადა ერაყის კონფლიქტში ჩრდილოეთის მხრიდან ჩასართველად ამერიკის შეიარაღებული ძალების გატარებაზე. ამერიკისა და ირანის დაპირისპირების შემთხვევაში ამერიკის შეერთებული შტატებისთვის ძალიან მნიშვნელოვანი იქნება სტრატეგიული პარტნიორობის ფორმატში საქართველოს ტერიტორიის როგორც სატრანზიტო დერეფნის გამოყენება, ხოლო ანაკლიის ღრმანყოფანი პორტი ლოგისტიკური მარაგებისა და საბრძოლო ტექნიკის გატარების კუთხით უმნიშვნელოვანეს პროექტს წარმოადგენს. თუმცა, ამავდროულად რუსეთი მზარდი რეგიონული მილიტარიზაციის პირობებში ყველაზე ნაირად ეცდება ზემოაღნიშნული პროექტებისთვის ხელის შეშლას.

საქართველოს ევრო-ატლანტიკური ინტეგრაციის პროცესის ხელის შეშლა. 2002 წლის 21 ნოემბრიდან, ალიანსში გაწევრიანების განზრახვის ოფიციალური განცხადის შემდეგ NATO-ში ინტეგრაცია-

ციის პროცესი საქართველოს უსაფრთხოებისა და საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთ მთავარ პრიორიტეტად გამოცხადდა. მას შემდეგ საქართველოს ხელისუფლებამ მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწია ზემოაღნიშნული სტრატეგიული მიზნის მიღწევის უზრუნველსაყოფად, ეკონომიკური, პოლიტიკური, იურიდიული და თავდაცვის სექტორების განვითარების კუთხით. აღსანიშნავია, რომ საქართველო წარმოადგენს არა მხოლოდ უსაფრთხოების გარანტიის მაძიებელ ქვეყანას, არამედ იგი აქტიური კონტრიბუტორიცაა, რომელიც სრულად იზიარებს პასუხისმგებლობას საერთაშორისო უსაფრთხოებაზე.

საქართველოსთვის მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენდა როგორც კოსოვოსა და ერაყში მიმდინარე ოპერაციებში, ასევე ავღანეთის ისლამურ რესპუბლიკაში საერთაშორისო უსაფრთხოების დამხმარე ძალებისა (ISAF) და მტკიცე მხარდაჭერის ძალების შემადგენლობაში (RSM) მონაწილეობა, რომელიც წარმატებით იქნა გააძლიერებული. მხოლოდ თავდაცვის ძალების შესაძლებლობების მცირე ანალიზიც კი ცხადყოფს რამდენად არის მზად საქართველო დღესდღეობით რეალურად NATO-ს წევრობისთვის რომ არ უშლიდეს რუსეთის მიერ მხარდაჭერილი გაყინული კონფლიქტები პოლიტიკა ხელს. საყოვეთაოდ ცნობილია, რუსეთის ფედერაციის პოზიცია საქართველოს NATO-ში ინტეგრაციის პერსპექტივებთან დაკავშირებით. რუსეთის ოფიციალურ პოზიციას წარმოადგენს, რომ არ შეეგუება არც საქართველოს ნატოში გაწევრიანებას და არც მის საზღვრებთან ახლოს ჩრდილო ატლანტიკური ალიანსის გაძლიერებას.

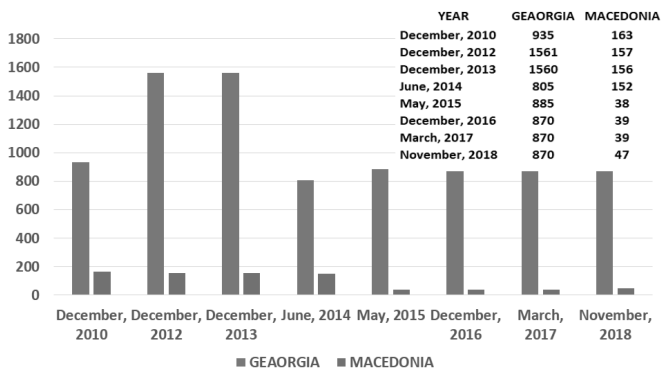
ჩრდილოეთ მაკედონიის რესპუბლიკა ნატოს ყველაზე ახალი წევრია, რომელიც საბოლოო პროცედურების გავლის შემდეგ შეუერთდება ალიანს 2020 წლის აპრილიდან და გახდება ალიანსის ყველაზე ახალი წევრი. NATO-ში გაწევრიანებისთვის ერთ-ერთი მთავარი მოთხოვნაა, რომ სახელმწიფოს ყავდეს მაღალი საბრძოლო მზადყოფნის მქონე თავდაცვის ძალები და გააჩნდეს შესაძლებლობები NATO-ს კოლექტიური უსაფრთხოების მისიებში წვლილის შეტანის უზრუნველსაყოფად. ძალიან საინტერესოა შედარება და მიმოხილვა საქართველოსა და ჩრდილოეთ მაკედონიის მონაწილეობის შესახებ აშშ-სა და ნატოს მიერ განხორციელებულ კამპანიებში. თუ ჩვენ შევადარებთ საქართველოსა და ჩრდილოეთ მაკედონიის სამხედრო ძალების კონტრბუციას ერაყისა და ავღანეთის საერთაშორისო მრავალეროვნულ სამშვიდობო მისიებსა და ოპერაციებში შეტანილი წვლილის მიხედვით, დავინახავთ, რომ საქართველოს

როლი გაცილებით მაღალია ვიდრე ჩრდილოეთ მაკედონიის ღვაწლი.

უფრო მეტიც, საქართველო წლების განმავლობაში ნატოს არა-წევრი ქვეყნებიდან ყველაზე მსხვილი კონტრიბუტორი ქვეყანაა ნატოს მისიებში. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს კონფლიქტამდე, საქართველოს ჰყავდა ერაყის მრავლეროვნულ ძალებში მონაწილე დაახლოებით 2300 ჯარისკაცი და ამერიკისა და დიდი ბრიტანეთის შემდეგ იყო მესამე კონტრიბუტორი ქვეყანა მისიაში სამხედრო მოსამსახურეთა რაოდენობის მიხედვით (საქ. თავდაცვის სამინისტრო, 2019).

ასევე, 2012 წელს საქართველოს ჰყავდა ორ ბატალიონზე დიდი ზომის ძალები ISAF-ში 1560 სამხედრო მოსამსახურის რაოდენობით, მაშინ როცა მაკედონიის კონტინგენტი 157 მოსამსახურეს წარმოადგენდა (NATO and Afghanistan, 2019). 2018 წლის სექტემბრისთვის საქართველოს ჰყავდა მტკიცე მხარდაჭერის მისიაში 870, ხოლო მაკედონიას 47 ჯარისკაცი (საქ. თავდაცვის სამინისტრო).

როგორც ა.შ.შ.-ს ევროპული ძალების სარდალი გენერალი სკპაროტი 2017 წელს არნიშნავს, „საქართველო არის ნატოს ოპერაციებში ყველაზე დიდი სამხედრო ძალით მონაწილე ნატოს არა-წევრი ქვეყანა“, რომელმაც „უზრუნველყო ყველაზე დიდი კონტინგენტის წარგზავნა NATO-ს მისიაში ერთ სულ მოსახლეზე, ვიდრე მსოფლიოს ნებისმიერმა სხვა ქვეყანამ“ (ა.შ.შ.-ს თავდაცვის დეპარტამენტი).

სურათი 3 – კონტრიბუცია NATO-ს ავღანეთის მისიაში (ISAF/RSM)
(მომზადებულია ავტორის მიერ)

თავის მოხსენებაში, დუგლას და სარა ალისონის საგარეო პოლიტიკის ცენტრის დირექტორი ლუკ კოფი აღნიშნავს, რომ "2012 წელს, როდესაც ნატო-ს მრავალი ქვეყანა ავღანეთიდან გასასვლელი კარისკენ მიიჩქაროდა, საქართველო ავღანეთში ზრდიდა კონტინგენტს ასეულობით ჯარისკაცით". იგი აღნიშნავს, რომ საქართველო 2000 ჯარისკაცით მონაწილეობდა ოპერაციებში არა მარტო ავღანეთის, არამედ მსოფლიოს ერთ-ერთ ყველაზე სასიკვდილო და ურთულეს ჰელმანდისა და ყანდაჰარის პროვინციებში, და თუ მისი სიტყვებით შევადარებთ საქართველოსა და მისიაში მონაწილე სხვა ქვეყნების დანაკარგებს, საქართველოს ერთ სულ მოსახლეზე შეფარდებით ყველაზე დიდი წვლილის გაღება მოუწია ნატოს მისიაში" (ლუკ კოფი, 2018).

ზემოაღნიშნული ფაქტები მიუთითებს იმაზე, რომ საქართველო ჩრდილო-ატლანტიკური ალიანსისთვის რჩება როგორც ძლიერი, სანდო და საიმედო პარტნიორი და კონტრიბუტორი საერთაშორისო უსაფრთხოების ოპერაციებში. ქართული დანაყოფების ჩართულობა ნატოს მიმდინარე ოპერაციებში კვლავ რცეხს საქართველოსთვის ერთ-ერთი პრიორიტეტი, რაც ხელს უწყობს ერთის მხრივ საქართველოს თავდაცვის ძალების ქვედანაყოფების ნატოს ძალებთან ურთიერთ-თავსებადობის ამაღლების პროცესს, ხოლო მეორეს მხრივ, საერთაშორისო ასპარეზზე საქართველოს თავდაცვის ძალების წარმოაჩენს როგორც ძლიერ, საიმედო და სანდო პარტნიორს.

2008 წელს რუსეთის მიერ საქართველოს ტერიტორიების აგრესიული ოკუპაციის ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი გახდა 2008 წლის ბუქარესტის სამიტის გადაწყვეტილება, რომლის მიხედვითაც ალიანსის წევრი ქვეყნები შეთანხმდნენ, რომ საქართველო და უკრაინა გახდებოდნენ NATO-ს წევრები. აღნიშნული გადაწყვეტილება აღმოჩნდა რუსეთისთვის ბოლო წვეთი, საქართველოს წინააღმდეგ ისედაც წინასწარ დაგეგმილი შეიარაღებული აგრესიის დასაწყებად. აღნიშნულ სამიტზე ამერიკის შეერთებული შტატები ითხოვდა საქართველოსთვის NATO-ს წევრობის სამოქმედო გეგმის (MAP) მინიჭებას, მაგრამ წინააღმდეგი წავიდა NATO-ს წევრი სამი სახელმწიფო იტალია და საფრანგეთი და გერმანია გერმანიის კანცლერის ანგელა მერკელის ინიციატივით. ანგელა მერკელი იშველიებდა პუტინის მესიჯს რომ ნატოს გაფართოება უკრაინისა და საქართველოს მიმმართველებით გამოიწვევდა წითელი ხაზების

გადაკვეთას, რომელსაც რუსეთი არ შეეგუებოდა (Financial Times, 2008). თუ სიღრმეში ჩავეძიებით ანგელა მერკელის პოზიციის ფესვები ისევ რუსეთის ფედერაციასთან მიგვიყვანს.

გიორგი ბეშიძე თავის სამმაგისტრო ნაშრომში „Georgia's Prospect for NATO Membership and U.S. Grand Strategy“ აღწერს, რომ ანგელა ანგელა მერკელის პოზიციაზე რამოდენიმე ფაქტორი ახდენდა ზეგავლენას. გერმანიის წინა კანცლერმა გერჰარდ შროდერმა, რომელიც არნიშნულ თანადეობას იკავებდა 1998-2005 წლებში, განავითარა მჭიდრო ეკონომიკური ურთიერთობები რუსეთთან. მისი ხელმძღვანელობის პერიოდში მკვეთრად გაიზარდა რუსულ გაზზე გერმანიის ენერგოდამოკიდებულება. 2003 წელს პუტინი და შროდერი შეთანხმდნენ ჩრდილოეთის ნაკადის გაზსადენის მშენებლობაზე, რომელიც მოამარაგებდა გერმანიას დიდი ოდენობის რუსული გაზით. საგულისხმოა ის ფაქტი რომ შროდერმა მას შემდეგ რაც თანამდებობა ანგელა მერკელს გადააბარა, კარიერა გააგრძელა რუსეთში. ის 2005 წლის დეკემბერში დაინიშნა გაზსადენ ჩრდილოეთის ნაკადის კომიტეტის თავჯდომარედ, რომელიც თავის მხრივ წარმოადგენს გაზპრომის იმპერიის მფლობელობაში არსებულ რუსული გაზის ექსპორტზე მონოპოლიური უფლების მქონე კომპაიას (გიორგი ბეშიძე, 2018).

რონალდ ასმუსი, თავის თეზისში „A Little War That Shook the World: Georgia, Russia and the Future of the West“, აცხადებს, რომ შროდერის პოლიტიკის შემდეგ რომელიც მიმართული იყო ამერიკის შეერთებული შტატებთან ახლო თანამშრომლობისგან დისტანცირებისკენ, რუსეთთან ახლო ურთიერთობები გააგრძელა გერმანიის საგარეო საქმეთა მინისტრმა 2005-2009 წლებში ფრანკ-ვალტერ შტეინმაიერმა, რომელიც ცნობილი იყო, როგორც შროდერის პროტექტუ სოციალ-დემოკრატების პარტიიდან რომელიც იმყოფებოდა კოლიციაში ანგელა მერკელთან. ანგელა მერკელი, თავის მხრივ ცნობილია როგორც პირდაპირი და უხეში ევროპული ლიდერი, როდესაც საქმე ეხებოდა რუსეთთან ურთიერთობებზე სხვა ქვეყნების მხრიდან მსჯელობას (რონალდ ასმუსი, 2010).

გიორგი ბეშიძე აღნიშნავს, რომ საფრანგეთი და იტალიაც რუსეთის ენერგორესურსებზე დამოკიდებულ ქვეყნებს წარმოადგენდნენ. ამას ემატებოდა ის ფაქტი რომ იტალიის პრემიერ მინისტრი ვლადიმერ პუტინის ახლო მეგობარი სილვიო ბერლუსკონი, ხოლო საფრანგეთს გერმანიის პრინციპულ პოზიციასთან შეწინააღმდე-

გებით არ უნდოდა საქმე გაეფუჭებინა სტრატეგიულ პარტნიო-
რთან და მეზობელთან. აღნიშნული ფაქტების მიმოხილვა ნათლად
გვიჩვენებს, თუ რამხლა წინააღმდეგობის გადალახვა უწევდა და
კვლავ მოუწევს საქართველოს NATO-სკენ მიმავალ გზაზე. თავის
სტატიაში პროფესორი ტარიელ ფუტყარაძე აღნიშნავს, რომ „2008
წლის აგვისტოში რუსეთი შეეცადა, დაესაჯა რეფერენდუმის სა-
ფუძვლით "ნატოსკენ" მსწრაფავი საქართველო და თავისი კონ-
ტროლი აღედგინა ამ ქვეყნის ტერიტორიაზე – კიდევ ერთხელ გაე-
ნადგურებინა საქართველოს დამოუკიდებლობა“ (ტ. ფუტყარაძე,
2009).

ამრიგად, ზემოაღნიშნული მსჯელობიდან გამომდინარე სა-
ფუძვლი გვაქვს დავასკვნათ, რომ რუსეთი საქართველოს წინაარ-
მდეგ ძალიან კარგად იყენებს, როგორც სამხედრო ძალას, ასევე
წარმატებულ საგარეო და საშინაო პოლიტიკას, რათა ყოველმხრივ
შეასუსტოს საქართველოს ეკონომიკური განვითარების პროცესე-
ბი და მისი სწრაფვა ევრო-ატლანტიკურ ორგანიზაციებში გაწევ-
რიანებისკენ. საქართველოს წარმოუდგენლად დიდი ძალისხმევა
სჭირდება, რომ გაუმკლავდეს რუსეთის ჰიბრიდული ომის მარნუ-
ხებს, რომელიც მარტო პირდაპირ სამხედრო აგრესიას კი არ მოი-
ცავს, არამედ აერთიანებს რუსეთის დიპლომატიურ, ეკონომიკურ,
საინფორმაციო და სამხედრო ეროვნული სიძლიერის ელემენტე-
ბის მიზანმიმართულ აგრესიას, როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე
საერთაშორისო პოლიტიკის დონეზე. ამკარაა, რომ რუსეთის გაყი-
ნული კონფლიქტების პოლიტიკა საქართველოსთან მიმართებაში
წარმატებულია. როდესაც ქვეყნის 20%-ზე მეტი დაპყრობილია
რუსეთის მხრიდან, და ამავდროულად ყოველდღიურ რეჟიმში მიმ-
დინარეობს საქართველოს ტერიტორიების მცოცავი აგრესიული
ოკუპაცია ლოგიკურია, რომ აღნიშნული ფაქტორები უარყოფი-
თად იმოქმედებს NATO-ს წევრი სახელმწიფოების მხრიდან ერ-
თობლივი კონსენსუსის მიღწევის პროცესზე NATO-ში საქართვე-
ლოს ინტეგრაციის საბოლოო ნაბიჯის შესახებ.

აღნიშნული გაყინული კონფლიქტების ინიცირებითა და მხარ-
დაჭერით რუსეთმა მიაღწია საქართველოს ეკონომიკურ დასუსტე-
ბას, შეაფერხა როგორც საქართველოზე გამავალი დიდი სტრატე-
გიული ენერგო და სატრანზიტო პროექტები, ასევე საქართველოს
NATO-ში ინტეგრაციის წარმატებული პროცესი. თუმცა არ არ-
სებობს გამოუვალი სიტუაცია, და საქართველოს ხელისუფლებას

ძალიან დიდი სიბრძნე მართებს, რათა გაუმკლავდეს რუსეთიდან მომვალ ჰიბრიდულ საფრთხეებს, დასახოს პრობლემების გადაჭრის სწორი სტრატეგია და გააზრებული მტკიცე გადანყვეტილებების მეშვეობით ნაბიჯ-ნაბიჯ მოახდინოს ქვეყნის იმ საბოლოო სტრატეგიულ მიზნამდე მიყვანა, რასაც NATO-სა და ევროკავშირის წევრობა წარმოადგენს. მხოლოდ აღნიშნული მიზნების მიღწევა მისცემს შესაძლებლობებს საქართველოს უსაფრთხო გარემოში განვითაროს ძლიერი ეკონომიკა, რაც მის დიდი ევროპული ოჯახის ღირსეულ წევრად დამკვიდრებას უზრუნველყოფს. მხოლოდ უსაფრთხო, დემოკრატიულმა და ძლიერი ეკონომიკის მქონე საქართველომ შეიძლება შეძლოს მშვიდობიანი გზით დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნება და თავისი მოქალაქეების კეთილდღეობის უზრუნველყოფა.

ბიბლიოგრაფია:

1. ამერიკის ხმა (2016), რუსეთის მიერ წაქეზებული და „გაყინული“ კონფლიქტები. <https://www.amerikiskhmma.com/a/frozen-conflicts-report/3413705.html>.
2. პროფესორი ნინო ოხანაშვილი (2018), ეთნოპოლიტიკური კონფლიქტების გამომწვევი მიზეზების თეორიული ანალიზი (სამხრეთ კავკასიის შემთხვევა), სადისერტაციო ნაშრომი დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად.
http://press.tsu.ge/data/image_db_innova/%E1%83%93%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%AA%E1%83%98%E1%83%90.%20%E1%83%9D%E1%83%AE%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%90%E1%83%A8%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%9A%E1%83%98.pdf.
3. ალექსანდრე აბესაძე (2015), გაყინული კონფლიქტები საქართველოში – გეოპოლიტიკური პერსპექტივები, https://iberiana2.wordpress.com/georgia/a_abisadze/.
4. საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს 1991 წლის 15 სექტემბერის დადგენილება (№ 657; 16.09.1991).
5. პროფესორი ტარიელ ფუტყარაძე (2009), რუსეთ-საქართველოს ომის რამდენიმე ასპექტისა და არსებული კრიზისიდან გამოსავლის გზებისათვის,

- http://www.parliament.ge/files/100_23285_423156_TarielPutkaradze.pdf
6. SOCAR, Baku-Supsa Western Export Pipeline, <http://www.socar.az/socar/en/activities/transportation/baku-supsa-western-export-pipeline>.
 7. BP Azerbaijan, Baku-Tbilisi-Ceyhan, https://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/pipelines/BTC.html.
 8. Claire Soares, Battle for oil: EU and Russia's hope to bypass Russian energy may be a pipe dream, 12 August 2008, <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/battle-for-oil-eursquos-hope-to-bypass-russian-energy-may-be-a-pipe-dream-891499.html>.
 9. Mihm, Von Andreas (2009), Mehr Freiheit für acht Milliarden Euro, <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/wirtschaftspolitik/nabucco-pipeline-mehr-freiheit-fuer-acht-milliarden-euro-1642609/infografik-pipeline-1832491.html>.
 10. ირაკლი დანელია (2016), ანაკლიის პორტი და მისი პერსპექტივები, <https://forbes.ge/news/1309/anakliis-porti-da-misi-perspectivebi>.
 11. Georgia, Ministry of Defence of. "International Missions." mod.gov.ge. n.d. Accessed September 12, 2019. <https://mod.gov.ge/en/mission#>.
 12. NATO, n.d. NATO and Afghanistan, https://www.nato.int/isaf/placemats_archive/2012-12-03-ISAF-Placemat.pdf.
 13. U.S. Department of Defense (2018), EUCOM Commander Launches Readiness Program Training Initiative in Georgia. <https://dod.defense.gov/News/Article/Article/1526373/eucom-commander-launches-readiness-program-training-initiative-in-georgia/>.
 14. Coffey, Luke (2018). NATO Membership for Georgia: In U.S. and European Interest. Cpecial Report, Washington: The Heritage Foundation, https://www.heritage.org/sites/default/files/2018-01/SR-199_0.pdf.

15. Beshidze, Giorgi (2018). Georgia`s Prospect for NATO Membership And U.S. Grand Strategy, Master Thesis. Monterey, California: Dudley Knox Library, Naval Postgraduate School.
16. Asmus, Ronald D. A Little War That Shook the World: Georgia, Russia and the Future of the West.

Josef Japharidze

***Russia's frozen conflicts policy as a basis for maintaining
influence on neighboring countries***

Summary

Artificially initiating, creating and sustaining the frozen ethnic or territorial conflicts of various countries around the world is a widespread practice provided by superior states from a geopolitical perspective. These states have successfully used time-resolved conflicts as a mechanism to maintain influence over relatively weak states. Against Georgia, Russia has successfully applied frozen conflict policies to maintain a dominant position in the Caucasus region, reach Georgia's economic weakness, obstruct large-scale strategic energy and transit projects passing through Georgia, and also hinder Georgia's successful integration into NATO.

ხათუნა დუმბაძე

საქალაქო თვითმმართველობის გამოცხადება ბათუმში

XIX საუკუნის მეორე ნახევარი საქართველოსთვის გარდატეხის პერიოდი და მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მოვლენებით დატვირთულია. ბათუმისთვისაც ვერ ჩაივლიდა ეს ყველაფერი უმნიშვნელოდ, პირველი, ის რომ საკამოდ რთული პერიოდი ედგათ მეზობელ სახელმწიფოებს და მეორე, საქართველოს ბევრ ქალაქს უკვე ჰქონდა თვითმმართველის სტატუსი. შეიძლება ითქვას, რომ ბათუმი ყველამხრივ მომზადებული შეხვდა პროცესებს, ვინაიდან ნიადაგი საკაოდ ნოყიერი იყო.

საქართველოში თვითმმართველობის ისტორია სწორედ, რომ თბილისიდან იწყებს სათავეს, როდესაც პირველად ჩატარდა თვითმმართველობის არჩევნები. გამომდინარე თბილისის, როგორც ყველაზე დიდი ქალაქის მოთხოვნას სწორედ ეს განაპირობებდა, რომ ქალაქს ჰქონოდა თვითმმართველის ფუნქციები. შეიძლება თამამად ითქვას, რომ თბილისი იყო სანყისი და წინაპირობა შემდგომი ქალაქების, თვითმმართველად ჩამოყალიბებისა.

ბათუმის თვითმმართველობის წინაპირობად, თამამად შეიძლება ჩავთვალოთ როგორც ბათუმის სავაჭრო ზონად გამოცხადება, ასევე ბათუმის დაბრუნება დედა სამშობლოსთან. ყველა ზემოთ ხსენებული ფაქტი ჯაჭვისებურად კავშირში იყო მიმდინარე პროცესებთან.

ამ პირობებში 1888 წელს გამოცხადდა ბათუმი, როგორც თვითმმართველი ქალაქი. მის პირველ ქალაქის თავად კი ლუკა ასათიანი, რომელიც მანამდე ქუთაისში აქტიურ საქმიანობას ეწეოდა, შესაბამისად გამოცდილებაც საკმაოდ ქონდა.

რაც შეეხება ხმის მიცემას, მკაცრი ცენზი იყო დანესებული და გარკვეულ მოთხოვნებს ითვალისწინებდა. კერძოდ, ხმის მიცემის უფლება ჰქონდა: რუსეთის ქვეშევრდომობაში მყოფ 25 წლის ზედა ასაკის მწონე მონალანეს, რომელიც ქალაქში ფლობდა უძრავ ქონებას და იხდიდა გადასახადებს ან ფლობდა სავაჭრო-სამეურნეო დანესებულებას და იღებდა ფასიან სანებართვო მოწმობას. მასზე არ უნდა ყოფილიყო გადასახადთა ნარჩენები.

საქალაქო თვითმმართველობის განმკარგავ ორგანოს წარმოადგენდა სათათბირო. ხმოსანთა რაოდენობა კი დამოკიდებული იყო ქა-

ლაქის სიდიდეზე. ხმოსანთა რაოდენობა 42-დან 150 კაცამდე მერყეობდა. ქალაქების ზრდის პარალელურად იზრდებოდა თვითმმართველობათა ბიუჯეტებიც. 1875 წ. თბილისის საშემოსავლო ბიუჯეტი უდრიდა: 279 037 მან., 1883 წ. – 531 733 მან., 1894 წ. – 1 059 815 მან., 1900 წ. – 1 361 636 მანეთს. ქუთაისის თვითმმართველობის შემოსავალი შეადგენდა: 1881 წ. – 61 577 მან., 1884 წ. – 105 000 მან., 1900 წ. – 236 654 მანეთის. ფოთის საშემოსავლო ბიუჯეტი 1885 წ. უდრიდა 35 856 მან., 1890 წ. – 40 592 მან., 1895 წ. – 555 589 მან., 1900 წ. – 174 163 მანეთს. ქ. ბათუმის საშემოსავლო ბიუჯეტი XIX საუკუნის 80-იან წლებში 50–100 ათას მანეთს არ აჭარბებდა, 90-იან წლებში კი 500 – 600 ათას მანეთს მიაღწია. საკმაოდ სწრაფად მატულობდა ქ. სოხუმის შემოსავალიც. ახალციხის, გორის, თელავის, სიღნაღის, ახალქალაქის, ოზურგეთისა და დუშეთის საშემოსავლო ბიუჯეტი კი მეტად ნელა იზრდებოდა (49;706)

1895 წელს ქალაქის გამგეობის თანამდებობის პირების არჩევნები მოეწყო. ქალაქის თავად ლუკა ასათიანი აირჩიეს. მისივე ინიციატივით ქალაქის თვითმმართველობის ამჟამინდელი შენობა აიგო.

ქალაქის სათათბიროს პირველი არჩევნები 1894 წელს გაიმართა, სადაც 35 ხმოსანი და ცხრა კანდიდატი აირჩიეს. 1895 წლის 25 იანვარს ქალაქის გამგეობის თანამდებობის პირები სარჩევნები მოეწყო, რის შედეგადაც ქალაქის თავად გამოჩენილი ქართველი საზოგადო მოღვაწე ლუკა ასათიანი აირჩიეს, გამგეობის წევრებად გრ. ვოლსკი და ი. ივანოვი, ქალაქის გამგეობის მდივნად - ივანე მესხი.

ქალაქის სათათბიროს მეორე არჩევნები 1898 წელს გაიმართა. ქალაქის თავად კვლავ ლუკა ასათიანი აირჩიეს, რომელმაც დიდი ღვაწლი დასდო ბათუმის განაშენიანებას. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ქალაქის მიმდებარე ტერიტორიებზე ჭაობის ამოშრობა, კაპიტალურად გაყვანილი სანიაღვრე კანალიზაციის არხები (მათ შორის ჟილინსკისა და ივანოვის არხები), რომლებმაც მთელი ქალაქი გადაკვეთეს. პარალელურად წარმოებდა ქალაქის დადაბლებული ადგილების ხრეშითა და გრუნტით მოზეინვა. ყოველივე ამან განაპირობა ქალაქში ჭაობიანი ადგილების დაშრობა და მეტად საშიში ავადმყოფობის მაღარის მოსპობა. შედეგად შესაძლებელი გახდა ახალი ქუჩების გაყვანა და ნაწილის კეთილმოწყობა.

ლუკა ასათიანის პირადი ინიციატივით დაიწყო ბათუმის საბჭოს შენობის აგება, რომელიც დღესაც ამშვენებს ქალაქს. მისივე მმართველობის პერიოდშია აშენებული ახლანდელი რესპუბლიკური საა-

ვადმყოფო, რომელიც აჭარის მოსახლეობას დღესაც ემსახურება. ლუკა ასათიანი დიდ ყურადღებას უთმობდა ბათუმში განათლების აღმავლობის საქმეს. მისი ინიციატივით ქალაქში უმოკლეს ვადაში ყველა ეროვნებისათვის მათ ენაზე დაწყებითი კლასები გაიხსნა. ბათუმის, როგორც ქალაქის განვითარებისათვის ამ პროცესს უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია ქონდა, ვინაიდან ქალაქი ბიუჯეტს მართავდა ინტერესების მიხედვით.

საქალაქო თვითმმართველობათა საქმიანობის შედეგიანობა კომუნალური მეურნეობის, სწავლა-განათლების, სამედიცინო მომსახურების, სანიტარიისა და სხვ. სფეროში ძირითადად დამოკიდებული იყო მათ განკარგულებაში არსებულ ფულად სახსრებზე. არსებული დებულებით, ქალაქთა თვითმმართველობების საბიუჯეტო-ფინანსური უფლებები ძალიან შეკვეცილი იყო. ქალაქის მოსახლეობა ზე შენერილ გადასახადთა მცირე ნაწილი მოდიოდა თვითმმართველობათა საშემოსავლო ბიუჯეტში, დიდი ნაწილი კი სახელმწიფო ბიუჯეტს ავსებდა.

ქალაქი	თვითმმართველობის შემოღების წელი	ქალაქი	თვითმმართველობის შემოღების წელი
თბილისი	1874	თელავი	1892
ქუთაისი	1875	სილნალი	1892
გორი	1876	ახალქალაქი	1892
ახალციხე	1876	ოზურგეთი	1892
ფოთი	1882	სოხუმი	1892
ბათუმი	1888		

1870 წ. დებულების 128-ე მუხლის თანახმად, ქალაქის თვითმმართველობებს უფლება ჰქონდათ გადასახადი დაენესებინათ: უძრავ ქონებაზე (მიწა, სახლები, დუქან-მაღაზია-საწყობთა შენობები და სხვ.), სავაჭრო-სამრეწველო დაწესებულებებზე, ტრანსპორტზე და სხვ. ქალაქთა ფულადი სახსრები იხარჯებოდა თვითმმართველობების არჩეულ თუ მოწვეულ მოსამსახურეთა ჯამაგირებზე, ქალაქის კეთილმოწყობის სამუშაოებზე, საზოგადოებრივ დაწესებულებათა საჭიროებაზე, სწავლა-განათლებაზე და მოსახლეობის სამედიცინო მომსახურებაზე. ქალაქების ბიუჯეტიდან დიდი თანხები გამოიყოფოდა აგრეთვე ჯარისა და პოლიციის შესენახად.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. აცსა, ფ. 6, ა.1, ს.1;

2. „დროება,“ 1979, N 150;
3. „დროება,“ 1879, N 87;
4. „დროება,“ 1885, N 193;
5. „ივერია,“ 1879, N 4;
6. **ბარამიძე, 1999:** ბარამიძე, ი. „საადგილმამულო ურთიერთობათა ისტორიიდან სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში. ბათუმი“;
7. **ბაქრაძე, 1987:** ბაქრაძე, დ. „არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში“, ბათუმი.
8. **კარალიძე, 2002:** კარალიძე, ჯ. „ბათუმის საქალაქო თვითმმართველობა, პირველი მსოფლიო ომის წინ, ბსუ, მემედ აბაშიძის სახელობის სამეცნიერო კვლევითი ცენტრი, კრებული III.
9. **მგალობლიშვილი, 1938:** მგალობლიშვილი, ს. „მოგონებანი“;
10. **მესხი, 1964:** მესხი, ს. „თხზულებები“ ტ. III;
11. **მურიე, 1962:** მურიე, ჟ. „ბათუმი და ჭოროხის აუზი“;
12. **საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, 1970:** V ტ. თბილისი.
13. **სახოკია, 1995:** სახოკია, თ. „მოგზაურობანი“;
14. **სვანიძე, 1996:** სვანიძე, მ. „ქართველები თურქეთში“;
15. **სიჭინავა, 1976 :** სიჭინავა. ვ. „პრონტო-ფრანკოს როლი რუსეთ- საქართველოს ვაჭრობის განვითარებაზე (ოდესა-ბათუმის მაგლითზე)“ მაცნე (ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია) N 3;
16. **სურგულაძე, 1996:** სურგულაძე.ა, სიორიძე, მ. „პრონტო-ფრანკო ბათუმში“;

Khatuna Dumbadze

Declaration of city self-government in Batumi Summary

The topic describes the processes which took place in XIX century, in Batumi. Particularly, the processes of self-acceptance of Batumi city council and its pros and cons. The function, role and importance of Batumi city Council are outlined.

ამირან კახიძე
გურამ ჩხატარაშვილი
თათული მონყობილი

**ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენების
სოფ. ქობულეთის ქვის ხანის ნამოსახლარზე**

საქართველო გამოირჩევა ხელსაყრელი ბუნებრივ-გეოგრაფიული მდებარეობითა და მრავალფეროვანი კლიმატური პირობებით, რამაც განაპირობა აქ უძველესი დროიდან ადამიანის ფართო განსახლება. ამის დასტურია არქეოლოგიური კვლევა-ძიებების შედეგად აღმოჩენილი ღია ტიპის ნამოსახლარები, სადგომ-სახელოსნოები, მღვიმე-გამოქვაბულები, ბუნებრივი ფარდულები და ა.შ. ქვის ხანის ძეგლთა სიმრავლით ერთერთი გამორჩეული ადგილი უკავია აჭარას, სადაც სავსეა არქეოლოგიური კვლევა-ძიებების შედეგად როგორც შავიზღვისპირა, ისე მთისწინა გორაკ-ბორცვოვან და მთიან ზოლში მრავლად გამოვლინდა მეზოლითისა და ნეოლითის ხანის ძეგლები (გოგიტიძე, 1978; 2008; ბერძენიშვილი, ნებიერიძე, 1964; ნებიერიძე, 1991). მათ შორის გამორჩეული ძეგლია სოფ. ქობულეთის გვიანმეზოლითურ-ადრენეოლითური ხანის ღია ტიპის ნამოსახლარი.

2019 წ. ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიზნობრივი-სამეცნიერო საგრანტო პროექტის ფარგლებში შესაძლებლობა მოგვეცა განგვეახლებინა სავსე არქეოლოგიური კვლევა-ძიებანი სოფ. ქობულეთის ნამოსახლარზე ინტერდისციპლინური (ტრასოლოგია, პალინოლოგია, რადიოკარბონული მეთოდი, ობსიდიანის XRF ანალიზი) კვლევების მიხედვით. გათხრით სამუშაოებში მონაწილეობა ექსპედიცია შემდეგი შემადგენლობით: ამ. კახიძე (ექსპედიციის ხელმძღვანელი), გურამ ჩხატარაშვილი და თ. მონყობილი. გარდა ამისა, სავსე სამუშაოებში ჩართული იყო უკრაინის მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიის ინსტიტუტის თანამშრომელი, არქეოლოგი ვალერი მანკო. სამუშაოების დაწყე-

ბამდე გაიწმინდა შესასწავლი ფართობი ხე-მცენარეებისა და ეკალ-ბარდებისაგან. ამის შემდეგ, გაკეთდა საკონტროლო თხრილი (1×2 მ). დაფიქსირდა უძრავი კულტურული ფენის არსებობა.

მოპოვებულ იქნა 1533 ერთ. მასალა. მათგან 262 ერთ. იარაღია, დანარჩენი კი დაუმუშავებელი არტეფაქტებია (ლამელები, ანატ-კეც-ანამტვრევები). ძირითად ნედლეულად კაჟი და ობსიდიანია გამოყენებული. იარაღებში ძირითადად სჭარბობს საჭრისები, სატეხები, გვერდაბლაგვებული მიკროლამელები, რეტუშირებული ლამელები და მიკროლამელები, საფხეკები და სხვ.

მასალის კამერალური დამუშავების პარალელურად, მიმდინარეობს ლაბორატორიული კვლევებიც. წარმოგიდგენთ წინასწარეული კვლევის შედეგებს.

ტრასოლოგიური ანალიზი. ტრასოლოგიური კვლევა განხორციელდა საქართველოს ეროვნული მუზეუმის არქეოლოგიური კვლევების ინსტიტუტის ტრასოლოგიის განყოფილებაში დოქტ. ქეთევან ესაკიას მიერ. შესწავლილია 136 ნივთი. ანალიზის შედეგად დასტურდება, რომ:

- 1) როგორც ტიპოლოგიური, ისე ტრასოლოგიური ანალიზის მიხედვით ჩანს, იარაღთა ძირითადი ნაწილი ლამელებსა და მიკროლამელებზეა დამზადებულიც.
- 2) იარაღებში დომინირებს ნანადირევი ხორცის და ტყავის დამუშავებასთან დაკავშირებული იარაღები. ბევრია, ხის და ძვლის დამუშავებისათვის საჭირო იარაღები.

პალინოლოგიური ანალიზი. პალინოლოგიური კვლევა განხორციელდა საქართველოს ეროვნული მუზეუმის პალეოანთროპოლოგიისა და პალეობიოლოგიის კვლევითი ინსტიტუტში დოქტ. მაია ჭიჭინაძის მიერ. პალინოლოგიური სინჯები აღებულ იქნა თხრილის ყველაზე ქვედა ფენიდან. ნიმუშები მდიდარი იყო როგორც პალინოლოგიური (მცენარის მტვრის ნაშთები და სპორები), ისე არაპალინოლოგიური პოლინომორფებით. პალინოლოგიური სპექტრი ძირითადად ხე-მცენარეებით არის წარმოდგენილი. ყველაზე დიდი რაოდენობით მურყნის მტვრის მარცვლებია, შედარებით ნაკლებია რცხილის მტვერი. ბალახოვნებიდან ვხვდებით ფარსმანდუკს. არაპალინოლოგიური პოლინომორფებიდან ნიმუშში გვხვდება მცენარეებისა და ცხოველების ეპიდერმისის ნაშთები, და, ასევე, ხის მერქნის პარენქიმული და ჭურჭლოვანი უჯრედები.

პალინოლოგიური კვლევის თანახმად, კლიმატი თბილი უნდა ყოფილიყო, რადგან სპექტრი ძირითადად სითბოსმოყვარული ხე-მცენარეებით არის წარმოდგენილი.

ობსიდიანის ანალიზი. მოპოვებულ მასალებს შორის ობსიდიანის იარაღ-ანატექცების კვლევა წარმოდგენდა საგანგებო კვლევის საგანს. მათი რიცხვი შეადგენს 599 ერთეულს. ობსიდიანი ვულკანური წარმოშობის მინაა, რომლის გავრცელების ერთადერთი წყარო მხოლოდ სამხრეთ საქართველოში არსებული ჭიქიანის მთაა. რაც შეეხება მეზობელ სახელმწიფოებს (თურქეთი, სომხეთი, აზერბაიჯანი) იქ ობსიდიანის არაერთი წყაროა დაფიქსირებული. ჩვენი მთავარი მიზანი იყო ზუსტად დაგვედგინა სოფ. ქობულეთის ობსიდიანის წარმომავლობა და მისი ქიმიური შემადგენლობა. ეს კი შესაძლებელია სამი ძირითადი მეთოდის გამოყენებით: 1. ნეიტრონ-აქტივაციური ანალიზი (NAA); 2. რენტგენოსპექტრალურ ფლუოროცენციური ანალიზი (XRF) და 3. მასს-სპექტომეტრია ინდუქციური პლაზმით (ICP-MS) (Кузмин, 2017: 288-306). აღსანიშნავია, რომ ობსიდიანის კვლევებით მსოფლიოში ერთ-ერთი აღიარებული ცენტრია მისურის უნივერსიტეტის რეაქტორის კვლევის ცენტრის არქეომეტრიის ლაბორატორია (აშშ), რომელიც უკვე რამდენიმე ათეული წელია წარმატებით ახორციელებს ობსიდიანის წყაროების იდენტიფიკაციას. აღნიშნული ლაბორატორიის მიხედვით უკვე განსაზღვრულია 600-ზე მეტი ობსიდიანის წყარო ევროპასა და ამერიკის კონტინენტებზე და მსოფლიო მაშტაბით უკვე გამოკვლეულია დაახლ. 50 000-ზე მეტი ობსიდიანის არტეფაქტი. რაც განსაკუთრებით საყრადღებოა, აღნიშნულ ლაბორატორიაში გადაიგზავნა 50 ერთეული ობსიდიანის არტეფაქტი.

წინასწარეული კვლევის თანახმად, ძირითად წყაროდ როგორც მოსალოდნელი იყო, დადასტურდა ჭიქიანის ობსიდიანი, ხოლო რამდენიმე მათგანი არაა იდენტიფიცირებული. არაა გამორიცხული, რომ დადგინდეს ობსიდიანის მომარაგების სხვა წყაროების არსებობაც. ლაბორატორიული სამუშაოები გრძელდება.

სამწუხაროდ, სოფ. ქობულეთის აბსოლუტური თარიღების სერია არ გააჩნია. ამ მხრივ მნიშვნელოვანი ნამოსახლარის უშუალო ანალოგების დასახელება, რომელთაც გააჩნიათ აბსოლუტური თარიღების სერია. ისინი მდებარეობენ თანამედროვე უკრაინის ტერიტორიაზე – კუკრეკი (9 600±150 BP) (Lilie et al, 2009; Manko, 2015), დობრინკა 3 (9115±45 BP) (Lilie et al, 2009; Manko, 2015), ვი-

შენე (9115±45 BP) (Zaitseva et al, 2000). ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ძეგლი სოფ. ქობულეთს ჰგავს იარაღთა ტიპოლოგიით, სტრუქტურით, ქვის დამუშავების ტექნოლოგიით, ლამელებისა და მიკროლამელების დანაწევრების ტექნიკით და სხვ. ამდენად, ყველა პირობა გვაქვს ვიფიქროთ, რომ სოფ. ქობულეთის ქრონოლოგიური ჩარჩოები X-IX ათასწლეულების მიჯნა იყოს.

ასეთია მოკლედ 2019 წელს სოფ. ქობულეთში განხორციელებული საველე ექსპედიციის წინასწარეული კვლევების შედეგები.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. **ბერძენიშვილი ნ., ნებიერიძე ლ.**, ქვის ხანის ნამოსახლარები კინტრიშის ხეობაში, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები, I, თბ., 1964, გვ. 7-16
2. **გოგიტიძე ს.**, სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ნეოლითური კულტურა, თბ., 1978
3. **გოგიტიძე ს.**, კინტრიშის ხეობის ქვის ხანის არქეოლოგიური ძეგლები (ქობულეთის ადრენეოლითური ნამოსახლარი), ბათ., 2008
4. **ნებიერიძე ლ.**, დასავლეთ ამიერკავკასიის ნეოლითი, თბ., 1972
5. **ნებიერიძე ლ.**, ნეოლითი, საქართველოს არქეოლოგია, ტ. I, თბ., 1991, გვ. 226-270
6. **Lilie M., Budd Ch., Potekhina I., Hedges R.**, The radiocarbon reservoir effect: new evidence from the cemeteries of the middle and lower Dnieper basin, Ukraine/Journal of Archaeological Sciences, 36, 2009, p.p. 256-264.
7. **Manko V.**, The origin of kukrek-type culture, Scientific studies, vol. 8, Vinniki-Jeshuv-Lviv: Apriori, 2015, p.p. 33-62
8. **Zaitseva G. I., Timofeev V.I., Zagorska N.N., Kovaliukh N.N.**, radiocarbon dates of the Mesolithic sites of Eastern Europe, Radiocarbon and Archaeology, I, 2000, p.p. 33-52

*Amiran Kakhide,
Guram Chkhatarashvili
Tatuli Motskobili*

New archaeological discoveries from Kobuleti stone age site

Summary

In this paper we present information about archaeological discoveries in Kobuleti village in 2019. Excavations were financed by Shota Rustaveli State University. Archaeological expedition worked interdisciplinary group (traceology, palynology, C-14, Chemical Obsidian analysis). Due to fieldwork were discovered flint and obsidian artefacts, among them were tools: burins, endscrapers, chisels, retouched and notched bladelets, microblade with abrupt retouch etc. On the basis of these materials we suppose that there were temporary site (hunt camp) dates back approximately X-IX millennium BC.

**შოთა მამულაძე
კახაბერ ქამადაძე
ემზარ კახიძე**

**ცენტრალური ქანეთის საეკლესიო ნაგებობანი
(მაჩკა, კუმბულა)²⁹**

ქანეთს, ლაზეთს, ანუ ძველ სამხრეთ კოლხეთს, რომელიც, ძირითადად ზანურენოვანი ეთნოსით იყო დასახლებული, შუა საუკუნეების წყაროები სამ ნაწილად ყოფდა: 1. რიზეს მხარე (ლაზია, ლაზიე); 2. ტრაპიზონის მხარე (ქალდია, ხალდია, ქანივი, მეგრელთა ქვეყანა); 3. კოტიორა-კერასუნტის რეგიონი (პონტოს ადგილნი, ხალიბია) (იხ. ინგოროყვა, 1954: 267-273; მამულაძე, კახიძე: 2014: 7-12).

საკუთრივ ცენტრალური ქანეთი აღმოსავლეთით მდ. ოფთიდან იწყებოდა (იხ. Карпов, 2007: 35). ვახუშტი ბატონიშვილის აღწერით “ბაიბურდისა და ფორჩხის სამხრით, ქანეთის მთას იქით, არს ქანეთი და ან უწოდებენ ლაზსავე. არს ასე შავი ზღვის კიდის წადევნებით გონიოდან ტრაპიზონის საზღვრამდე არს ქალაქი მცირე რიზა ზღვის კიდეზედ, ხოლო ამის დასავლეთით ჩამოვარდების მცირე მთა, კნინლა ზღვამდე, ქანეთის მთიდაჲ. და ესე არს საზღვარი საქართველოსი და საბერძნეთისა-ტრაპიზონისა... აქ არს რკინის პალო, აქავ არს სატყაპელა (დღევანდელი ოფი) (ვახუშტი ბატონიშვილი, 1973: 142-143). უნდა აღინიშნოს, რომ დიდი ქართველი გეოგრაფოსი თანდართულ რუკებზე ქანეთს რეგიონის მხოლოდ აღმოსავლეთ ნაწილს უწოდებს (ერთ ადგილას ათინამდე, მეორეგან რიზემდე), ხოლო ცენტრალურ ქანეთს ლაზეთად მოიხსენიებს, რომლის სამხრეთითაც ბაიბურთია. როგორც ჩანს, ეს უფრო მოგვიანო რეალიების ამსახველი უნდა იყოს. დაახლოებით ასეთ სურათს იძლევა XX ს პირველ ნახევარში მოღვაწე ტრაპიზონის მიტროპოლიტი ქრისანთიოსი (იხ. ანდრიაძე, 2016: 16-17).

ცენტრალური ქანეთი ისევე როგორც მთელი ქანეთი, მდიდარია მატერიალური კულტურის ძეგლებით, მათ შორის ერთ-ერთი გამორჩეული ადგილი საეკლესიო ნაგებობებს უკავია. აქვე უნდა აღინიშ-

²⁹ ნაშრომი შესრულებულია შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებულ საგრანტო პროექტის „ისტორიული ქანეთის ცენტრალურ ნაწილში დაცული ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლები (საფორტიფიკაციო ნაგებობები, ეკლესიები, საკომუნიკაციო და საყოფაცხოვრებო არქიტექტურის ნიმუშები, N 217910), ფარგლებში.

ნოს, რომ რეგიონში ეკლესიები რომელთა მშენებლობაც დაკავშირებული უნდა იყოს ადგილობრივ ქართველურ მოსახლეობასთან, დღემდე მხოლოდ ერთეულების სახითაა შემორჩენილი. სამაგიეროდ, მრავლადაა ბიზანტიური, ტრაპეზუნტის თუ ოსმალეთის იმპერიების დროინდელი საეკლესიო ნაგებობები, რომლებიც ზოგიერთ სოფელში (მაგ. სულეიმანიე (ძველი გიუმუშხანე), კრომი და სხვ.) 6 და მეტი რაოდენობითაა დაცული. ამჯერად ყურადღებას გავამახვილებთ მაჩკასა და ჭუმბულას ეკლესიებზე რომელთა მშენებლობაც ადგილობრივ მოსახლეობასთან უნდა იყოს დაკავშირებული.

მაჩკას ეკლესია მდებარეობს მდ. მერიემანას მარცხენა სანაპიროს შემადგენელ ტერასაზე. ნაგებობა სამნავიანი ბაზილიკაა (ტაბ.I-II). მისი შიდა ზომებია: სიგრძე 9.20 მ, სიგანე-7.40 მ. სამივე ნავი მოქცეულია ერთიანი ორფერდა სახურავის ქვეშ (ადრე სამფერდა იქნებოდა, ცენტრალური ამაღლებული). ეკლესია ნაგებია დაუმუშავებელი ადგილობრივი ჯიშის კლდიდან მოწყვეტილი ქვებით. კუთხეებში გამოყენებულია მომწვანო ფერის შირიმის მსგავსი ქვათილები. კარის ლიობი დასავლეთიდანაა გაჭრილი. როგორც ჩანს კარი სამხრეთიდანაც უნდა ჰქონოდა. კარის არქიტექტურა (დას.) მე-XX ს-ის ჩაკვეთით მიღებულ მეჩეთის კონტურს ასახავს. შიდა სივრცე დაყოფილია 3 ნავად-ერთი წყვილი ბურჯით და დასავლეთის კედლიდან გამოყოფილი პილასტრებით (ტაბ.I-II). ბურჯი სწორკუთხა მოყვანილობისაა. ცენტრალური ნავი შედარებით ამაღლებულია და იგი როგორც ჩანს გარე მასებშიც იყო ასახული. ბაზილიკას საბჯენი თალები არ გააჩნია. თალებს შეიცავს მხოლოდ არკადა (ე.ი ის რაც გრძივად მიდის). არკადა მიმართულია დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ. პასტფორიუმები აფსიდებით სრულდება და თითო სარკმელს შეიცავს. სარკმლების გეგმარება ტიპიურია-ინტერიერისაკენ გაფართოებული პროფილით. დასავლეთის მხარე სამი სარკმლითაა აღჭურვილი. თითო ნავს თითო სარკმელი შეესაბამება. ცენტრალური სწორკუთხაა. გვერდითები კი თაღოვანი თავსართით სრულდება.

ეკლესია, როგორც ჩანს თავდაპირველად დასავლეთის მხრიდან კარიბჭესაც შეიცავდა. მისი ნაშთი შემორჩენილია ძეგლის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში. ძეგლის გეგმარებითი სქემა სწორკუთხედშია ჩანერილი. პასტფორიუმების კამარები სიმაღლეში ოდნავ ვიწროვდება. სწორკუთხედის აფსიდაში ქვედა და ცენტრალურ ზოლზე შემორჩენილია მოხატულობა. სამნუხაროდ თემატიკა არ იკითხება.

დასავლეთით ფასადიდან 8 მ-ის დაშორებით ადრეული ნაგებობის ნაშთებია შემორჩენილი (ტაბ.I/1). ასევე შემორჩენილია მისი კამარული გადახურვის ფრაგმენტებიც. შესაძლოა ეს იყოს კოლექტიური აკლდამის ნაშთი. სადღეისოდ მისი ფუნქცია-დანიშნულების გარკვევა ჭირს.

მაჩკას ეკლესია სავარაუდოდ ადრე შუასაუკუნეების ბოლო პერიოდით შეიძლება დათარიღდეს და როგორ აღინიშნა, მისი მშენებლობა ადგილობრივ ჭანურ მოსახლეობასთან უნდა იყოს დაკავშირებული.

ჰუმბულას ეკლესია მდებარეობს ხარშიტისა და მუსარლიდერეს ხეობის ხერთვისში. ეკლესია მთლიანად არქაულ იერს ატარებს და დიდ მსგავსებას ამჟღავნებს, როგორც უადრეს კაპადოკიურ ხუროთმოძღვრებასთან, ასევე ქართულთან. მისი კედლები რამდენჯერმე გადანაწილი. მოგვიანებით ძირითადი სივრცისათვის სამხრეთის მხრიდან აბსიდიანი ფართო ტალანი მიუშენებიათ. ამ ორ სამშენებლო პერიოდს შორის დიდი ქრონოლოგიური ზღვარი არ შეინიშნება. საბოლოოდ ორნავიანი ეკლესია მიუღიათ (ტაბ.III/IV). მსგავსი ტიპის ეკლესიები საკმაოდ იყო პოპულარული ქართულ ქრისტიანულ არქიტექტურაში (ელიზბარაშვილი, 1994: 2).

ფაქტიურად კი აქ ორი ერთმანეთს მიდგმული ეკლესიაა (ტაბ.III/IV). თავდაპირველად, როგორც პირველი, ასევე მეორეც შვერილბაბსიდიანი უნდა ყოფილიყო.

პირველი ეკლესიის სამხრეთის კარი (როგორც ჩანს, ეს ერთადერთი კარი არსებობდა) ლუნეტიანია და არქაულობის ყველა ნიშანს ამჟღავნებს. ეს კედელი თავდაპირველად საფასადე სიბრტყეს წარმოადგენდა. ლუნეტის თალი ამდაგვარი სტრუქტურების კლასიკურ ნიმუშს წარმოადგენს, იგი ამალღებულია და ნალისებური მოყვანილობისაა. თალი შირიმის დამუშავებული ქვებითაა აწყობილი. აგრავი თალის აბსოლუტურ ცენტრს იკავებს და სწორი ტრაპეციის ფორმისაა. შიდა მხრიდან სარემონტო სამუშაოებისას კარის ღია ლუნეტი სანახევროდ ცრულუნეტად უქცევიათ. კარის არქიტრავის არცთუ მთლად ცენტრში ე.წ. ბოლნური ჯვარი (იმპერატორ კონსტანტინეს ძლევის ჯვარი) იკითხება (ტაბ.IV/2). თავის დროზე იგი საკმაოდ რელიეფური უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ცდილან მის ნაშლას. ესაა ფარგლის შესაძლებლობებზე დაფუძნებული გეომეტრიული სახე-ჯვარივარდული, მსგავსი ნიმუშები მრავლად გვხვდება მთელს ადრექრისტიანულ აღმოსავლეთში (ყიფიანი, 2010: 727; მამულაძე, კახიძე, 2014:

60-61), ისევე როგორც, ზოგადად, საკარე არქიტრავების ჯვრებით შემკობა. ამ ტიპის შემკობის მოტივები განსაკუთრებით მრავლად გვხვდება კაპადოკიის ადრექრისტიანულ ძეგლებშიც (Restle, 1979: სურ. 36 და სხვ).

ამ ელემენტების გარდა ძეგლის არქაულობაზე მეტყველებს სარკმლებიც. ყველა მათგანი პარალელურკედლიანია.

ეკლესია ნაგებია სხვადასხვა ჯიშის ქვით, მოვარდისფრო დუღაბის გამოყენებით. ვიზუალური დაკვირვებით კირი კერამიკულ ფხვნილს შეიცავს. მიუხედავად იმისა, რომ კედლის წყობაში რიყის ქვა, ქვშაქვა და შირიმის ფრაგმენტებიცაა გამოყენებული, რიგები თითქმის თანაბარი სიმაღლისაა და ჰორიზონტალური. წყობაში ზოგიერთ ადგილას კერამიკული პლინტუსებიცაა ჩართული (მამულაძე, კახიძე, 2014: 60-61).

ძეგლის თარიღი ზოგადად ადრექრისტიანული ხანაა და V ს-ით უნდა დათარიღდეს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ანდრიაძე, 2016: – ანდრიაძე გ., ქართველი ფარული ქრისტიანები ოსმალეთში, თბილისი
2. ელიზბარაშვილი, 1994: – ელიზბარაშვილი ი., ქართული ორნავიანი ეკლესიები (ავტორეფერატი), თბილისი
3. ვახუშტი ბატონიშვილი, 1973: – ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბილისი
4. ინგოროყვა, 1954: – ინგოროყვა პ., გიორგი მერჩულე, თბილისი
5. მამულაძე, კახიძე, 2014: – მამულაძე შ., კახიძე ე., ისტორიული ჭანეთის აღმოსავლეთ ნაწილში დაცული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლები, ბათუმი
6. ყიფიანი, 2010: – ყიფიანი გ., ბოლნისის სიონი, ტაძრის გეგმა და სამი უადრესი წარწერა, ქრისტიანულ-არქეოლოგიური ძიებანი III, თბილისი
7. Restle, 1979: – Restle M, Studien zur früh byzantinischen Architektur Kappadokiens. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften
8. Карпов, 2007: – Карпов С.П., История Трапезундской империи, Санкт-Петербург

Shota Mamuladze
Kakhaber Kamadadze
Emzar Kakhidze

Church Buildings of Central Chaneti (Mačka, Humbula)

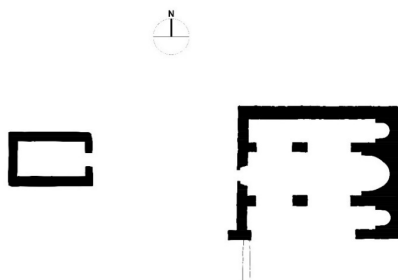
Summary

Mačka Church is located in historical central Tzanika, on the river of Meriemana. The main space of the church is divided into three parts. The church must have had the only central entrance from the west. According to the style of construction, planning and the architectural features, the Mačka Church is a monument dated early middle ages.

Humbula (Ovundu) church is located to the junction of Harşit and Musarlı Dere. The monument shows resemblance with earlier Cappadocian and Georgian architecture. The walls show several times re-arrangement. Later a wide corridor with an apse had been built to the main space from the northern side. Finally we received a two-nave church. In fact, here we have two separate churches side by side. The date of the monument is early Christian period and it cannot be later than the 5th century.

I

განაკვეთი

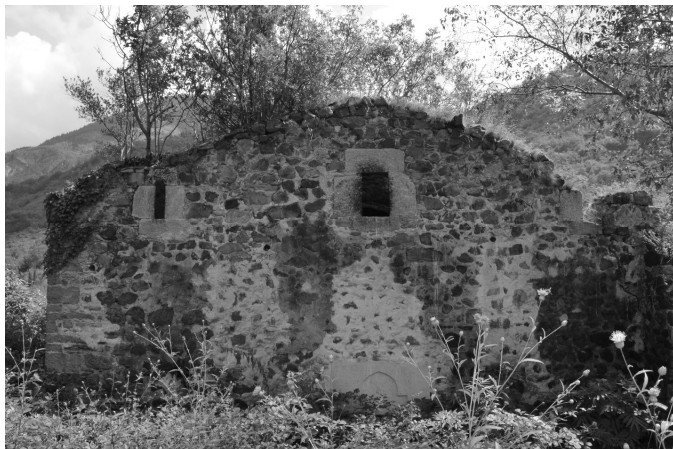
33583 8 1:50
 გეგმა A1

1

2

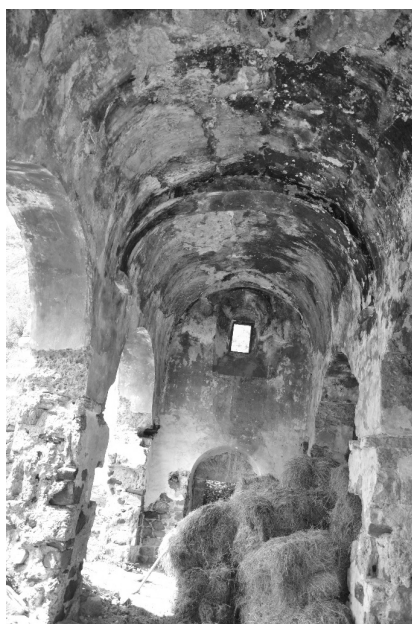
II

1

2

3

III

1

2

IV

1

2

**ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები
ჭარნალის მურმანეთში**

ჭარნალის მურმანეთში საველე არქეოლოგიური კვლევა-ძიების დაწყებას 2014 წლისათვის წინ უძღოდა არაერთი შემთხვევითი აღმოჩენა. ამათ რიცხვს განეკუთვნება რომაული ხანის ქვევრი, მასთან ახლოს, პატარა ღელეში დაფიქსირებული ქვის გობი, ურო, საბეგველები და კვადრის ფორმის დამუშავებული ქვა (ტაბ.2, 3/1,2). მივიღეთ ინფორმაცია მურვანეთთან ახლოს მდებარე სოფელ ომბოლოში ორმაგგანყოფილებიანი ქვის გობის აღმოჩენასთან დაკავშირებითაც. არქეოლოგიური გათხრებისას, ღელის მარცხენა სანაპიროზე შეგროვებული იქნა სხვადასხვა ეპოქის არტეფაქტები (ტაბ. 11). ისინი, ძირითადად, ფერდობიდან დაცურებულ მასალათა რიგს უნდა განეკუთვნებოდნენ. ეს განსაკუთრებით ითქმის კულტურული ფენების მიმართ. უძველესი ფენები ჯერჯერობით არაა შესწავლილი. უადრესად გამოიყურება მრავალგანყოფილებიანი საკურთხევლის ნატეხი, ტიპური (ტაბ. 3/5). ამ სახის ნაკეთობანი მრავლადაა აღმოჩენილი ფიჭვნარის საკულტო ძეგლსა და თვით ნაქალაქარის კულტურულ ფენებში. ისინი თარიღდებიან ძვ.წ. II ათასწლეულის ბოლო საუკუნეებითა და დამახასიათებელი ჩანს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოსათვის (კახიძე, 1965:74-75; 1971: 57-58). ერთეული ნატეხები ციხისძირში, ბათუმის ციხესა და მახვილაურშიცაა აღმოჩენილი (კახიძე, ხახუტაიშვილი, 1989:68, ტაბ. XXIX/6; XXX/11). საქართველოს სხვა ნაწილებიდან ასეთი სამსხვერპლოები უცნობია. ჩვენი მონაპოვარი, ვფიქრობთ, გარკვეულად უნდა უკავშირდებოდეს ბ. პიოტროვსკის მიერ კარმირბლურში აღმოჩენილ შედარებით დიდი ზომის (1,8მ.) წარგძელებულ მრავალგანყოფილებიან ბრტყელ თიხის სამსხვერპლოს. საყურადღებოა, რომ მასთან ახლოს ჩნდებოდა ნაცრისა და მსხვერპლად მიტანილი ცხოველის ძვლების გროვა (Пиотровский, 1952:21, სურ.7). კარმირბლურის სამსხვერპლო ძვ.წ. VII ს დასასრულითა და ძვ.წ.V-ს დამდეგით თარიღდება. ჩვენი სამსხვერპლოები გაცილებით ადრეულია. ჩანს, რომ ჭოროხის აუზისა და მიმდებარე ტერიტორიების ინტეგრირება ანატოლიურ სამყაროსთან საკმაოდ ადრეული

ეპოქებიდან დაწყებული. თვლიან, რომ მსგავსი საკულტო ნივთები ურარტულ კულტურაში სწორედ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოდან უნდა იყოს გავრცელებული.

ამჯერად ჩვენი კვლევის საგანს წარმოადგენს მურმანეთის №1 მარცხენა ფერდზე ფიქსირებული თიხა მიწებისა და ნახშირის ნაშთების შესწავლა. აქ მცირე მასშტაბის განმენდითი სამუშაოები ჯერ კიდევ 2014 წელს დავიწყეთ. ორმოს კონტურების შესაბამისად ავგეგმეთ NO სექტორის 3,4,13,14 კვადრატები (ტაბ. 1/3). ჩავედით 0,25-0,5-1,1მ. სიღრმეზე. თხრილის ჩრდილოეთი კედლის ჰუმუსის სისქე 25-30 სმ. ამ მონაკვეთზე ყვითელი თიხნარის – 0,7-0,8მ. დასავლეთ კედელთან დავლრმავდით 1,4 მეტრზე. ჰუმუსის სიმძლავრე – 35 სმ. თანდათანობით შემცირდა ნაგავსაყრელი და მივეახლოვდით ჩვენთვის საინტერესო ორმოს უძველეს დონეს. ალაგ-ალაგ, განსაკუთრებით, აღმოსავლეთ ნაწილში, თავი იჩინა ნახშირისა და თიხამიწების ნაშთებმაც (ტაბ.4). ამ ობიექტზე არსებითი სავსე კვლევა-ძიებანი გაგრძელდა 2017, 2018 და 2019 წლებში. კულტურული ფენების გავრცელების შესაბამისად თხრილის საზღვრებიც გაფართოვდა. საწყისი საფეხურისათვის სტრატиграფიული ჭრილი შემდეგ სურათს გვიჩვენებს: იწყება სხვადასხვა სიმძლავრის ჰუმუსოვანი ფენით, მოსდევს მოყვითალო თიხნარი. ირგვლივ კი ნახშიროვანი შრე იფარგლება. ძირითადი სამუშაოები სწორედ მათ პრეპარაციას დაეთმო (ტაბ.4, 5/1, 2,3). 1, 30 სმ სიღრმეზე NO სექტორის მესამე კვადრატის ცენტრალურ ნაწილში აღმოჩნდა თიხის ჭურჭლის კედლის უსახური ნატეხი. მოყავისფრო, უხეში მოთეთრო მინარევებიანი, ზედაპირს თითქოს სუსტი ქედი მიუყვება. გვაქვს ერთადერთი ქვის სალესი. ორმოს სამხრეთ და ჩრდილოეთ კედელთან მესამე კვადრატში კვლავ გრძელდება ხის ძელის დანახშირებული ნაშთები და ყავისფერი თიხნარი ფენა (ტაბ.4, 5/2,3). 2019 წელს მოხერხდა არქეოლიგიური სამუშაოების ბოლომდე მიყვანა NO სექტორის 3-13, 4-14 კვადრატებში. თხრილი გავაფართოვეთ აღმოსავლეთის მიმართულებით (NO სექტორის მე-14 კვადრატი). თავდაპირველად დავიწყეთ თანამედროვე ნაგვის ნარჩენების და ჰუმუსისა მოხსნა. ჰუმუსის სიმძლავრე 40 სმ, იატაკის დონე გამოჩნდა 1,9 მეტრ სიღრმეზე. გამრავლდა ნითელი თიხნარისა და ნახშირის ფრაგმენტები. ამის შემდეგ ძირითადი სამუშაოები დაეთმო გამოვლენილ ნახშირისა და ნითელი ბათქაშის პრეპაციას (ტაბ.4, 5/4). მივიღეთ შემდეგი სურათი:

ჩრდილოეთ კედელთან მთელ სიგრძეზე გამოიკვეთა ჰორიზონტალურად დადებული 3,40 სმ სიგრძისა და 17X15 სმ სიფართის ხის ძელისაგან შექმნილი ჩაღრმავება, შუა ნაწილში შეინიშნება თიხით ამოვსებული ტიხარი. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ერთმანეთზე ორი ძელია გადაბმული და თიხით საგანგებოდაა გამაგრებული, ერთის სიგრძე – 2,10 სმ, მეორე გადარჩენილი ნაწილის კი – 1, 30 სმ. იგივე შეგვიძლია ვთქვათ მის მოპირდაპირედ სამხრეთის კედელთან გამოვლენილი ბათქაშიანი ძელების შესახებაც. მათი საერთო სიგრძე 4.2მ-ია. ირკვევა, რომ ნაგებობის გასამართად გამოყენებულია ერთმანეთზე გადაბმული ორი თანაბარი სიგრძის ძელი. განსაკუთრებით საინტერესოა ისიც, რომ ახლებური დასკვენების გაკეთების საშუალებას უნდა იძლეოდეს იატაკის დონის უახლესი მონაცემები. როგორც ჩანს, ჰორიზონტალურად განლაგებულ, დანახშირებულ ხის ძელებს შორის, ასევე დროებითი ნაგებობის შიდა სივრცეშიც თავი იჩინა გარკვეული ჩაღრმავებების მქონე წრიულმა ფოსოებმა. მათი განლაგება შემდეგ სურათს იძლევა: დასავლეთი სამი, სამხრეთით კი ოთხი 6 სმ დიამეტრისა და 8 სმ. სიღრმის ფოსოა. მათ შორის დაშორება 50 სმ -ია. ყოველივე ამას თხრილის სამხრეთ დასავლეთ კუთხეში მოყვა 44 სმ დიამეტრისა და 0,5 მ. სიღრმის ორმო. ვფიქრობთ რომ პატარა ზომის წრისებრ ფოსოებში ჩასმული იყო ხის კედლების სვეტები, არაა გამორიცხული, რომ ხდებოდა მათი ბათქაშით შელესვაც (ტაბ.6, 7/1).

როგორც ჩანს მელითონე მეტალურგებს შეუქმნიათ დროებითი ნაგებობა, რომლის ორი კედელი (ჩრდილოეთი და სამხრეთი), შემორჩენილი ფოსოების მიხედვით, ვერტიკალურსვეტებიანი ხის წნელებით ამოყვანილ კედლებს წარმოადგენდა. მის დასავლეთ კედლად გრუნტია გამოყენებული. აღმოსავლეთით უნდა ჰქონოდა ღია შესასვლელი (სამწუხაროდ გასათხრელი ფართობის ეს ნაწილი ტერასის გაყვანისას არის მორღვეული). განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ზემოთ აღნიშნული საკამოდ ფართო დიამეტრის მქონე ორმო, რომელშიც მასივური ხის სვეტი უნდა ყოფილიყო ჩაშენებული. როგორც ჩანს, მასზე ჰორიზონტალურად უნდა ყოფილიყო გადაებული ხის ძელი ორფერდა სახურავის შექმნის მიზნით (ტაბ 7/1). ეჭვგარეშეა, რომ საქმე გვაქვს შედარებით მსუბუქ კონსტრუქციასთან – ე.წ. სარ-ლასტზე გამართულ, წნულკედლიან, ბათქაშით შელესილ, ფაცხისმაგვარ ნაგებობასთან. ჩანს, რომ კოლხური კულტურისათვის კარგად ცნობილი ძელოური, ჯარგვა-

ლისებური წყობის ნაგებობების პარალელურად გამოყენებული ყოფილა შედარებით მარტივი, ე.წ. სარ-ლასტზე გამართული ნაგებობათა შექმნის პრაქტიკაც. მსგავსი ტიპის შენობებს ვარაუდობენ ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის ტერიტორიაზე შესწავლილ ოჩამჩირისა და მაჭარის ნამოსახლარებზე (ჯიბლაძე, 1997:58-59).

მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა ახალი კვლევა-ძიებანი თხრილის სამხრეთი მიმართულებითაც. ავაგეთ NO სექტორის 1, 11 და 2, 12 კვადრატები (ტაბ.1/3). დასაწყისიდანვე თავი იჩინა მოზრდილი ქვების გროვამ, რომელმაც, პრეპარაციის შემდეგ, გარკვეული კონფიგურაცია მიიღო. პირველი და მეორე კვადრატების დიდი ნაწილი უძრავ კლდოვან ქანებს უკავია. 1 კვადრატის სამხრეთ-აღმოსავლეთ მონაკვეთზე შეინიშნება მომტვრეული ქვების მოზრდილი ნატეხები. ყურადღებას იქცევს მეორე კვადრატში მოზრდილი ქვის ლოდი. სიგრძე – 2მ, სიგანე-2მ. ლოდში ნაკვეთია ოვალური ფორმის ღრმული. მისი ზომებია: სიღრმე – 0,9 მ-ია. დმ. 0,8-1,1მ. ძირისკენ ოდნავ შევიწროვებული – დმ. 60 სმ. კარგადაა დამუშავებული მისი გარე ზედაპირი, რომელსაც სფერული ფორმა აქვს მიღებული. სამხრეთ ნაწილში ვანარმოეთ ქვიანი ფენის საპრეპარაციო სამუშაოები. დადასტურდა, რომ სამხრეთ კედელს მიუყვება თითქოს საგანგებოდ ჩამოსწორებული 3,2მ სიგრძის კედელი (ტაბ.7/2).

საინტერესოა, ისიც, რომ 2018 წელს სოფელ მურმანეთის თანამედროვე სასაფლაოს ტერიტორიაზე, სამარხის გაჭრისას, შემთხვევით აღმოჩნდა, როგორც ჩანს, ბრინჯაოს მეტალურგიის თანადროული ნამოსახლარის ნაშთები. წარმოდგენილია თიხის ჭურჭლის ნატეხები. მოვარდისფრო-მოყავისფროდ გამომწვარი, ალაგ-ალაგ შავი ელფერი დაკრავს. თიხა საკმაოდ უხეში, მინარევიანია, ხელით ნაძერწი. წინასწარულად, საქმე უნდა გვექონდეს არქაულ ფორმებთან, რომელთაც აქვთ ოდნავ მომრგვალებული სწორკედლიანი ტანი, ყელი ჯერ კიდევ არ იკვეთება. პირი – ოდნავ გარეთკენ მიმართული, ძირი – ფართო, ბრტყელი. დიდი ნაწილი სადაა. მხოლოდ და მხოლოდ ერთ-ერთ მათგანს, მხრის არეში შემოუყვება ღარებით შემოფარგლული, მჭიდროდ განლაგებული დახრილი ხაზების ფართო სარტყელი. შემკულობათა კატეგორიას მიეკუთვნება ორიოდ ნატეხზე ტანის არეში დაძერწილი მოზრდილი კოპი და მოგრძო ვერტიკალური ქედი. ყურადღებას იქცევს ბოლოსკენ ოდნავ გაფართოებული, ოთხკუთხაგანიკვეთიანი მასივური თიხის

ნატეხი. არაა გამორიცხული, რომ იგი კერიის დეტალს წარმოადგენდეს (ტაბ.11). 2019 წელს მოგვეცა შესაძლებლობა ამ ტერიტორიაზე გაგვევლო საკონტროლო თხრილი (ზომები: 4X2 მ.) თავდაპირველად მოიხსნა 60 სმ. სისქის ჰუმუსი, რომელშიც შერეული იყო კერამიკის უსახური ფრაგმენტები. 65სმ სიღრმეზე კი იწყება მოყავისფრო ფენა, სადაც ჩნდება სხვადასხვა პერიოდის მასალა. ქრილის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში გაიწმინდა მრავალგანყოფილებიანი სამსხვერპლოს მცირე ფრაგმენტი, სქელკედლიანი ჭურჭლის ნატეხები, რომლის ზედაპირი დახრილი ჭდეებითაა დაფარული (ტაბ.12/1). გამორჩეულია სქელკედლიანი, რუხკეციაანი ჭურჭლის კედლის ნატეხი. მის ზედაპირზე რელიეფურადაა გამოცემული ზიგზაგისებური ორნამენტი (ტაბ.12/2). ესეც მეტალოურგიის თანადროული ნაკეთობა ჩხანს.

გარკვეული საველე სამუშაოები ვანარმოეთ მურმანეთის ახლად აღმოჩენილ მეორე ნამოსახლარზე (დავით მიქელაძის საკარმიდამო ნაკვეთი. GPRS №41° 33.773, 41° 37.843). პირველ რიგში გავასუფთავეთ ეზოს ტერიტორიაზე ადრე გამოჩენილი სტრატეგრაფიული ქრილი. მისი სიგრძე 9 მ, სიმაღლე – 2.1მ, ჰუმუსის სისქე 30–40 სმ-ია. მოსდევს 50–60 სმ-ის სიმძლავრის, კერამიკის ნაზავისაგან შედგენილი მონითალო ფერის ფენა. თხრილის ცენტრალურ ნაწილში ზოგან 90 სმ-მდე ჩადის დედაქანი. ქრილის გასუფთავებისას ჩნდებოდა ქვევრის კედლისა და თხელკედლიანი ჭურჭლის ნატეხები. გამოერია მონითალო თიხისაგან დამზადებული კვირისტავი (ტაბ.9/6).

ქრილის განმენდის შემდეგ ავგეგმეთ NW – 1, NO – 1, SO – 1 და SO –11 ნახევარკვადრატები (ტაბ.1/1). თხრილი დამხრობილია ჩრდილო–დასავლეთიდან სამხრეთ–აღმოსავლეთისაკენ. მთლიან ფართობზე მოვხსენით 30–40 სმ ჰუმუსი. NO – 1 ნახევარკვადრატში წარმოდგენილი იყო პატარა ზომის ჯამის პირ–კედლისა და ძირის, მრგვალგანივკვეთიანი ყურის და სხვ. ნატეხები. ხოლო NW 1 კვადრატში პრეპარირებულ იქნა ბათქაშის ფრაგმენტები, SO კვადრატის ცენტრალურ ნაწილში 50 სმ სიღრმეზე კი დაფიქსირდა ნახშირის კვალი. აღმოჩნდა ქოთნის ყურის ფრაგმენტი, მონითალო–მოშავო სქელკედლიანი თიხის ქვევრის კედლის ნატეხები. არის ჯამის პირ–კედლისა და ძირის პრეპარაციის შემდეგ თხრილის სამხრეთ–დასავლეთ მონაკვეთშიც გაიწმინდა ერთ ხაზზე განლაგებული ურთიერთ დამორებული ბათქაშით შევსებული რამდენიმე ქვა. მისი სამხრეთ–დასავლეთით გაუთხრელ ფართობში ექცევა (ტაბ.8/1, 2). თხრილის NO 1 ნა-

ხევარკვადრატის სხვა მონაკვეთებშიაც ჩნდება სამზარეულო თუ სამეურნეო დანიშნულების კერამიკის ნატეხები. მიემატა ქვის მოზრდილი თუ პატარა ზომის სალესები. მატავარი სამუშაოები დაეთმო ბათქაშიანი იატაკისა და კერამიკის პრეპარაციას. 0,8 მ სიღრმეზე დაფიქსირდა პატარა ზომის კენჭებისა და ბათქაშის ნაზავი, რაც, არაა გამორიცხული ნაგებობის საგანგებოდ მოწყობილი იატაკის შემორჩენილი ფრაგმენტი იყოს (ტაბ.8/2). სამშენებლო ხელოვნებაში ბათქაშიანი ნაგებობებისა და მოკირწყლული მოედნებით შედგენილი იატაკებისა და ეზოების მოწყობა დამახასიათებელია კოლხეთისათვის ბრინჯაოს ხანიდან მოყოლებული ანტიკური ხანის ჩათვლით. ამ მიმართებით საინტერესო სურათი გვხდება ფიჭვნარის მაგალითზე. ჩავედით დედაქანის დონემდე. ნამოსახლარის საზღვარი შედის გაუთხრელ ფართობში.

არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული იქნა სხვადასხვა არტეფაქტი. მათ შორის წამყვანი ადგილი სამეთუნეო ნაკეთობებს უკავია.

სამეურნეო ჭურჭლი. მრავლადაა წარმოდგენილი ქვევრის ძირეკედლისა და ტანის ფრაგმენტები. მათთვის დამახასიათებელია გარეთეკენ გადახრილი, მასივური, ორნამენტირებული (რომბები, დახრილი ქდეები) პირის კალთები, მხრებგამოყვანილი ტანი და ბრტყელი ძირი. ტანის ზედაპირი დაფარულია ლარებისა და ქედების სხვადასხვა ვარიაციით (ტაბ.9/1, 3).

როგორც ცნობილია, ქვევრის ძირითადი ფუნქცია მეღვინეობასთან არის დაკავშირებული, ზოგჯერ გამოიყენებოდა სხვა პროდუქტების შესანახად და ტრანსპორტირებისათვის. არ გამოირიცხება ამათი ექსპორტიც. იყენებდნენ დასაკრძალავ ურნებადც. ქვევრის პროტოტიპებს ლითონის ინდუსტრიის ადრეულ ეტაპზე გავრცელებულ დიდი ზომის ჭურჭელში ხედავენ. ბ.კუფტინი ადრეანტიკური ხანის ქვევრების წინაპრებად ეშერის ოსუარიუმებს მიიჩნევს. საბოლოო ჩამოყალიბება ძვ.წ. VII საუკუნეს მიეკუთვნება და მევენახეობის განვითარებას უკავშირდება. ბოლო წლების არქეოლოგიურმა კვლევა-ძიებამ კიდევ უფრო გააფართოვა კოლხური ქვევრების გავრცელების არეალი. ისინი აღმოჩენილია საქართველოს თითქმის ყველა ძეგლზე, რომელიც შეიცავს ძვ.წ. VI-IV საუკუნესა მასალებს. (ლორთქიფანიძე, გიგოლაშვილი, კაჭარავა, ლიჩელი, ფირცხალავა, ჭყონია, 1981:14-24). ნამოსახლარებზე მათი სიმრავლე კი გვიჩვენებს, რომ მექვევრეობა კერამიკული ხელოსნობის წამყვანი, დანიშნაურე-

ბული დარგია ყოფილა. ასევე ითქმის ჩვენი ძეგლის მიხედვითაც.

ცალკე უნდა გამოვყოთ დერგები. ისინი შედარებით თხელკედლიანია, მოყავისფრო ან რუხკეციანი. ძირითადად, პირ-ყელის, ტანისა და ძირის მცირე ფრაგმენტების სახითაა წარმოდგენილი. კორპუსი უმეტესად სადაა, ძირი ბრტყელი. გამორჩეულია რომბისებრი სარტყლით შემკული პირისა და ყელის ნატეხი, რომელზეც წრიული ფორმის სავენტილაციო ნახვრეტი არის დატანილი (ტაბ.9/1,2). ფორმით, მოყვანილობითა, და ორნამენტით დერგები ქვევრებს იმეორებენ. აღსანიშნავია, რომ ორნამენტის პირის მქონე დერგები ადრეანტიკური ხანის დასაწყისიდან, ძვ.წ. VI-V სს ჩნდება და უფრო გვიანაც ძვ.წ. IV-III საუკუნეებში განაგრძობენ არსებობას (ლორთქიფანიძე, გიგოლაშვილი, კაჭარავა, ლიჩელი, ფირცხალავა, ჭყონია, 1981:27).

უახლეს მონაპოვარებში გვაქვს ვანის დერგების მესამე ტიპის მსგავსი პირ-ყელის, ტანისა და ყურის ფრაგმენტები (ტაბ.9/4). აქვს ფართო, გარეთკენ გადმოშლილი სამკუთხაგანივკვეთიანი პირი, გამოყვანილი ყელი, მხარზე შერჩენილი აქვს ბრტყელგანივკვეთიანი ყურის ფრაგმენტი. კეცი მოყავისფროა. ფართოპირიანი ორყურა დერგები ვანის ნაქალაქარზე აღმოჩენილია ძვ.წ. V საუკუნის დახურულ კომპლექსებში (ლორთქიფანიძე, გიგოლაშვილი, კაჭარავა, ლიჩელი, ფირცხალავა, ჭყონია, 1981: 27).

საოჯახო კერამიკა უმეტესად, ქოთნების ცალკეული ფრაგმენტების სახითაა წარმოდგენილი (ყელის, ტანის, ძირისა და ყურის ნატეხები). ზოგიერთს მხარზე წინვისებური, თოკისებრი თუ დახრილი ხაზების ორნამენტი აქვთ დატანილი, გვხდება სადა ნატეხებიც. ისინი შედარებით თხელკედლიანია, მოყავისფრო-მოწითალო წვრილმინარევიანი თიხის. ყურის ფრაგმენტები, ძირითადად, ოვალურგანივკვეთიანია. ერთ-ერთ მათგანს ყურის დასაწყისთან წრიული ფორმის კოპი აქვს დაძერწილი. გვხდება შედარებით სქელკედლიანი მოშავო-მოყავისფრო უხეში თიხისაგან დამზადებული, მოზრდილი ქვაბ-ქოთნის კედლის, ძირისა და მარყუჟისებრი ყურის ნატეხებიც (ტაბ.9/7).

ქოთნები გავრცელებას ჩრდილო კავკასიურ, ცენტრალურ ამიერკავკასიურ თუ კოლხურ კულტურაში გვიანბრინჯაოს ხანიდან პოვენ და ადრეშუასაუკუნეებშიც განაგრძობენ არსებობას. საერთოდ, კი სრულყოფას აღწევენ და მასობრივი მოხმარების საგნად იქ-

ცევიან ძვ.წ. VI-II საუკუნეებში. ამათი ანალოგები იმდენად მრავალრიცხოვანია, რომ მათ შესახებ საუბარი შორს წაგვიყვანდა.

სუფრაზე მოსახმარი ჭურჭლებიდან სასმისი და პატარა ზომის ჯამის ფრაგმენტებია წარმოდგენილი.

კოლხური კერამიკული ნაწარმის ერთ-ერთი წამყვანი სახეობაა სასმისი (ტაბ.9/5). წარმოდგენილია ძირ-კედლის ფრაგმენტი, ცილინდრულტანიანი; ზედაპირი დაფარულია ტალღისებრი ნაჭდევებით. ძირი დისკოსებრია. მათი გაჩენაც კულტურული მევენახეობა-მელვინეობის განვითარებას უკავშირდება. კოლხური სასმისები ფართოდ ჩანს გავრცელებული დასავლეთ საქართველოში. ძვ.წ. VII ს. VI- V სს ისინი მასობრივი წარმოების საგანი ხდება (კახიძე, ვიკერსი, 2004:137, სურ. 315, 322, 324, 326).

ცალკეული ფრაგმენტების სახითაა წარმოდგენილი ჯამებიც. ჭურჭლის ეს ფორმაც ფართოდ ჩანს გავრცელებული ნამოსახლართა, ნაქალაქართა და სამაროვანების არქეოლოგიური გათხრებისას. მათი წარმოება წინანატიკური ხანიდან იწყება, იგივე შეიძლება ითქვას ჩვენი მონაპოვრის მიმართაც.

კვირისტავი. გამორჩეულია საოჯახო ხელოსნურ წარმოებასთან დაკავშირებული კვირისტავი (ტაბ.9/6), ყავისფერკეციანი, წრიული, ცენტრში ნახვრეტით. კვირისტავი, როგორც საკულტო ნივთი დაფიქსირებულია საგვარჯილეს გვიანეოლითური ფენის სამარხში (ნებიერიძე, 1999:10), ასევე არუხლოს ენეოლითურ სამარხში (Чубинишвили, Гогелия, 1981:35-45, ტაბ. XX/5, სამარხი 9). აღმოჩენილია საგვარჯილეს სამსხვერპლო კერასთანაც. თიხის კონუსური თუ ბიკონუსური ფორმის კვირისტავები შემკულია სხვადასხვა ორნამენტით, რომელიც ასტრალურ სიმბოლიკადაა მიჩნეული – ღვთაების მზისადმი იყო შეწირული (ნებიერიძე, 1999:8). უძველესი ეპოქების გარდა კვირისტავები ფართოდ ჩანს გავრცელებული ძვ.წ. II-I ათასწლეულების კოლხურ კულტურაში. მრავლად გვხვდება ადრეანტიკური ხანის ნამოსახლარებზე. ცნობილია სამარხებში ჩაყოლების ტრადიცია. კიდევ ერთი კვირისტავი 2018 წელს შემთხვევით იქნა მოპოვებული სოფელ ჭარნალში, ედნარ გორგაძის საკარმიდამო ნაკვეთში (ტაბ. 8/6)

სხვა სახის ნაკეთობებიდან აღსანიშნავია ქვის სალესები. ტიპური. ისინი თითქმის ყველა ეპოქის ფენებშია წარმოდგენილი. გვაქვს კარგად დამუშავებული, გაურკვეველი დანიშნულების წრიული ფორმის ქვის ნივთი. მის შესახებ ჯერჯერობით ვერაფერს ვიტყვით.

სოფელ ჭარნალის მურმანეთში აღმოჩენილ ნამოსახლარზე საკონტროლო თხრილების გავლება საინტერესო შედეგების მომცემი აღმოჩნდა. სახეზეა კიდევ ერთი ნამოსახლარი, რომელიც ძვ.წ. I ათასწლეულებით თარიღდება.

არქეოლოგიური გათხრების მორიგ ობიექტს წარმოადგენდა რომაული ქვევრის აღმოჩენის ადგილ. ავგეგმეთ NO სექტორის 1, 2 და 11, 12 ნახევარკვადრატები (ტაბ.1/2, 10/1). პირველ რიგში მოიხსნა 25-35სმ სიმაღლის ზედა ჰუმუსოვანი ფენა. ჰუმუსს მოსდევს ყვითელი ფერის ალიზი, თიხნარი. 20-25 სმ. სისქის შრის ალების შემდეგ მთლიანად გამოჩნდა ქვევრის კონტურები. თხრილის ცენტრალურ ნაწილში მოვიპოვეთ კერამიკის ნატეხი, რომელზედაც პატარა ზომის ჯვარია დაძერწილი. კეცი ღია მოყავისფრო წვრილმარცვლოვანი, მინარევიანი, საკმაოდ სქელკედლიანი, პირის როგორც შიდა, ასევე, გარე კალთა მკვეთრად გამოყოფილია (ტაბ.10/2). არის ასეთივე კეცის მქონე მეორე ნატეხიც. აქვს სწორი პირი, გარეთა კალთას წყვილი რელიეფური ზოლი მიუყვება. ვერაფერს ვამბობთ მათი ფორმის შესახებ. ჯვრისგამოსახულებიანი ფრაგმენტი თარიღდება – XI-XIII სს. არის ყვითლად მოჭიქული ჯამის ძირ-ქუსლის ნატეხიც (ტაბ.10/3). ანალოგიების მიხედვით მსგავსი ჭიქურით ნაკეთობის დაფარვა XII ს. დამახასიათებელი (ქამადაძე, 2014:325-328).

თხრილში ქვევრის დასავლეთით 1,9 მ-ის მოშორებით გამოჩნდა წრიული მოყვანილობის ქვაყრილი, დმ-1,4 მ. ხოლო NO სექტორის I კვადრატის აღმოსავლეთით, 2 მ მოშორებით – მეორე წრიული მოყვანილობის ქვაყრილი. მოზრდილი ქვების დმ – 0,9 მ. ორივე ქვაყრილი ექცევა ყვითელი ფერის წებოვან ფენაში. ისინი განლაგებულია თანამედროვე ზედაპირიდან 0,8 მ. სიღრმეზე. NO სექტორის 12 კვადრატში გამოვლენილი ქვაყრილი გაუთხრელ ფართობში შედის რის გამოც სამხრეთ-დასავლეთის მიმართულებით ნახევარი კვადრატით გავფართოვდით. ძირითადი სამუშაოები დაეთმო ქვაყრილების პრეპარაციას, გამოიკვეთა მშრალი ნყოფით ნაგები საშუალო ზომის ქვების ორ რიგად განლაგებული საძირკვლის ნაშთები. მისი რაობის შესახებ ვერაფერს ვამბობთ.

როგორც ვხედავთ ჭარნალის მურმანეთი წარმოადგენს ჭოროხის ქვემო წელის ერთერთ საინტერესო არქეოლოგიურ ძეგლს. მის კომპლექსში ექცევა ფერადი ლითონების მეტალურგიასთან დაკავშირებული საინტერესო არტეფაქტები, მხედველობაშია I და II მეტალურგიული კარა. ასევე სარ-ლასტით ნაგები ხუროთმოძღვრების

მეტად საინტერესო ნაშთები. შესაძლებელი უნდა იყოს მისი რეკონსტრუქცია. დაიწყო ზემოთ ჩამოთვლილი არქეოლოგიური ძეგლების თანადროული ახლად აღმოჩენილი ნამოსახლარების ნაშთების შესწავლა. ბუნებრივია ჩვენს ხელთაა მომდევნო ეპოქების არქეოლოგიური ძეგლები. ამათ რიცხვს განეკუთვნება ძვ.წ. I ათასწლეულის ნამოსახლარი ასევე, რომაული ხანის ქვევრისა და ქვაყრილების აღმოჩენის ადგილები.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ა. კახიძე**, მასალები აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ძველი ქალაქების ისტორიისათვის. _ მსკა, IV, თბილისი 1965. გვ: 67-94.
- ა. კახიძე**, საქართველოს ზღვისპირეთის არქეოლოგიური ძეგლები. თბილისი, 1971.
- ა. კახიძე , დ. ხახუტაიშვილი**, მასალები ბათუმის ძველი ისტორიისათვის. – სდსპ, II, ბათუმი 1989.
- ა. კახიძე, მ. ვიკერსი**, კოლხები და ბერძნები აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში. ფიჭვნარი I, ბათუმი–ოქსფორდი 2004.
- ა. კახიძე, თ. შალიკაძე, ნ. სურმანიძე, მ. ნაგერვაძე**, ბათუმის ციხის 2012 წლის არქეოლოგიური გათხრების შედეგები. – აჭარა წარსული და თანამედროვეობა I. ბათუმი 2013. გვ. 8-21.
- ოთ. ლორთქიფანიძე, ელ. გიგოლაშვილი, დ. კაჭარავა, ვ. ლიჩელი, მ. ფირცხალავა, ა. ჭყონია**, ძვ.წ. VI-IV საუკუნეების კოლხური კერამიკა ვანიდან. – ვანი V, თბილისი 1981. გვ. 14-28.
- ლ. ნებიერიძე**, საკულტო რიტუალები (მღვიმე საგვარჯილეს მიხედვით). – ძიებანი III, თბილისი 1999. გვ:5-18.
- ი.ლამბაშიძე, ბ. მინდიაშვილი, გ. გოგოჭური, კ. კახიანი, ი.ჯაფარიძე**, უძველესი მეტალურგია და სამთამადნო საქმე საქართველოში, თბილისი 2010.
- კ.ქამადაძე**, გვიანი შუასაუკუნეების ერთფერად მოჭიქული კერამიკა გონიო-აფსაროსიდან//ჰუმანიტარული მეცნიერებები ინფორმაციულ საზოგადოება -II, 325-328, ბათუმი 2014. გვ:325-328.
- ლ. ჯიბლაძე**, კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაოს ხანის ნამოსახლართა სტრატეგრაფია, ქრონოლოგია და პერიოდიზაცია,

თბილისი, 1997

- В. Бахшалиев**, Новые находки к древней металлургии и металлообработке в Кюльтепе. Доклады академии наук Азербайджанской ССР, т. XLII. Баку. 1986
- К. Кушнарева**, Чубинишвили Т., Древние культуры Южного Кавказа (V-III тыс до н э) Ленинград 1970.
- Б. Пиотровский**, Кармир-Блур. II. Ереван 1952.
- III. Чартолани**, К истории нагорья Западной Грузии доклассовой эпохи, Тбилиси 1989.
- Т. Чубинишвили**, К древней истории Южного Кавказа. Тбилиси 1971.
- Т. Чубинишвили, Д. Гогелия**, Краткий отчёт Квемо Картлинской экспедиции. – ПАИ в 1978, Тбилиси 1981.
- Н. Hauptmann**, Kalkolitik ađdan lik ainni bitimine kadar Norşuntepe de Yereşmenin Gelişimi in: Türk. Tarih KONGresi. Türk Ta rih Kurumu Yayinlari IX, 8 Ankara, II, 1979
- Müller-Karpe.**, Anatolische Metallhandwek Offa, Band 75 Neumünst, 1994

შემოკლებათა განმარტება

მსკა – მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის

სდსძ – სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები

ძიებანი – საქართველოსა და ეროვნული მუზეუმის ოთ. ლორთქიფანიძის არქეოლოგიური ცენტრის გამოცემა

ПАИ – Полевые археологические исследования

Tamar Shalikadze

New archaeological discoveries in Charnali Murmaneti

Summary

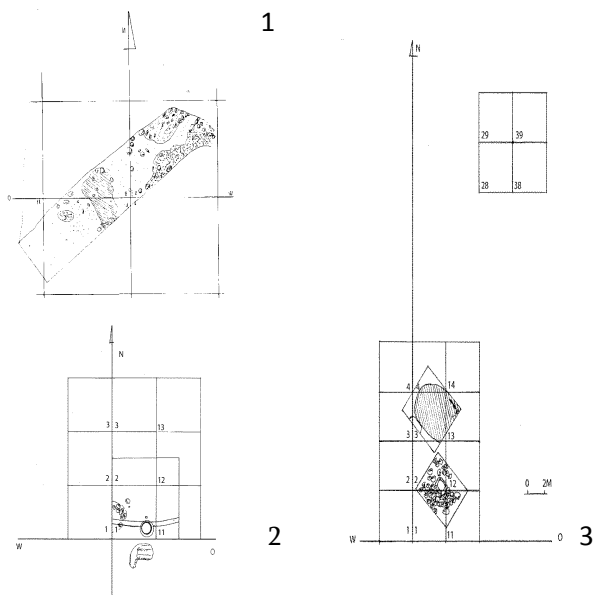
Artefacts from various eras were collected during field excavations in Murmaneti in 2014 in Charnali. The earliest of these is a fragment of a multipurpose altar dating from the last centuries of the second millennium

BC. Artefacts related to metallurgy of nonferrous metals have yielded interesting results, considering I and II metallurgical court. The same can be said about the remains of the stone workshop on the left slope of Murvaneti №1. Small-scale cleaning works started here in 2014. Burnt loam and charcoal were observed. The field research-search continued in 2017 and 2018.

In 2019, the archaeological work was completed. The remains of horizontally arranged, carbonized wood boards were identified. In the interior and exterior of the building there were circular fossils with some deepening, which had to have columns of wooden walls. It is possible that they were plastered. Metalworker metallurgists appear to have created a temporary structure, the two walls of which (north and south), according to the remained hollows, were the walls of vertical wood-wattle columns. Ground is used as its western wall. It should have had an open entrance to the east (this part of the area to be dug was unfortunately damaged by the terrace construction). Particular attention is attracted by the above-mentioned hole of wide diameter, in which it had to have a massive wooden column built. Evidently, it had to have horizontally arranged wood boards in order to create a two-sided roof. Without a doubt, it is a relatively light construction, the so called thatched wattle hut with set up on cane-pole with plastered walls. It is seen that in parallel with famous plank, log like arranged buildings well-characterized to Colchian culture, they used comparatively a more simple practice of buildings set up on cane-poles.

The study of the remains of the newly discovered remains of the above-mentioned archaeological sites has begun. Naturally, archaeological sites of the subsequent epochs are at our disposal. The first millennium BC settlement sites, also Roman Age wine-jar and the sites of stone-embankment discovery are included to their number

ტაბ. 1

ტაბ. 2

